

**UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno**

Psychoanalytický výklad pohádky Červená Karkulka

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Vedoucí bakalářské práce:
doc. PhDr. František Vízdal, CSc.**

**Vypracovala:
Jitka Bencová**

Brno 2010

Poděkování

Děkuji panu doc. PhDr. Františku Vízdalovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce, a panu PhDr. Sebastianu Janu Novotnému za podněty na počátku psaní této práce.

Jitka Bencová

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci „Psychoanalytický výklad pohádky Červená Karkulka“ zpracovala samostatně s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů uvedených v seznamu použité literatury.

Brno 30. 03. 2010

.....
Jitka Bencová

Obsah:

Úvod	2
1 Psychoanalýza a její historie	4
1.1 Zakladatel psychoanalýzy Sigmund Freud	7
1.2 Osobnosti a jejich přínos pro psychoanalýzu (psychoanalytické teorie)	13
2 Pohádky a jejich význam	26
2.1 Pohádky a jejich místo v literatuře	26
2.2 Význam pohádek	28
3 Psychoanalytický výklad pohádky Červená Karkulka	33
3.1 Výklad pohádek z hlediska hlubinné psychologie	33
3.2 Pohádka Červená Karkulka a její varianty	37
3.3 Pokus o vlastní psychoanalytický výklad pohádky Červená Karkulka	39
3.4 Diskuse	46
Závěr	52
Resumé	55
Anotace	56
Seznam použité literatury	58
Seznam příloh	62

Úvod

V současné době existuje široká nabídka literatury pro děti. Velká část této produkce se snaží buď bavit, nebo informovat, případně obojí. V tzv. dětské literatuře, která má rozvíjet dětskou mysl a osobnost, však převažují knihy bezobsažné a povrchní, které připravují děti o literární zážitky a nejsou obohacím jejich života, nepodněcují v nich představivost, nepomáhají rozvíjet rozumové schopnosti a vyjasňovat jejich pocity. Často se zapomíná, že z dětské literatury z mnoha hledisek nejvíce obohatí a uspokojí lidová pohádka, a to stejně dítě jako dospělého.

Pohádky jsou jedním z prvních prostředků ovlivňování dítěte, rozvíjejí jeho slovní zásobu, představivost, myšlení, působí na vytváření postojů a názorů, přinášejí naději v lepší budoucnost. Pohádky jsou zajímavé z hlediska folkloristického i z pohledu teorie literatury, představují však i hlubší vhled do lidské duše, do symbolického života. Do pohádek vkládali lidé své sny, představy a touhy, ale i své vnitřní pocity, emoce, fantazie. Řadu pohádkových motivů nacházíme na celém světě – jde o jakési kolektivní sny, které v pohádce hledá její psychologická interpretace a její psychoanalytický výklad.

Jedinečná hodnota pohádek spočívá v tom, že pomáhají dítěti ke zvládnání psychologických problémů růstu, porozumět, co se děje v jeho vědomé bytosti, aby si mohlo poradit i s tím, co se odehrává v jeho nevědomí. Při výchově svých dvou dětí jsem si povšimla, že je pohádky více uspokojovaly než všechna ostatní dětská vyprávění. Nikdy jsem neuvažovala, proč tomu tak bylo. Teprve studium psychologie mne přivedlo k zájmu o pohádky z jiného pohledu než literárně teoretického.

Při seznamování se základy psychoanalýzy mne zaujaly otázky – proč děti nejvíce uspokojuje vyprávění pohádek, proč se pohádkám úspěšně daří obohacovat vnitřní život dítěte, proč jsou pohádky tak cenné ve výchově dětí, v čem spočívá tajemné kouzlo pohádek, kterému dítě nevědomě rozumí, co je důvodem toho, že řadu pohádkových motivů nacházíme na celém světě? Má využití pohádek své místo i v oblasti sociální pedagogiky? Ve své práci se na tyto otázky zaměřuji a současně se pokouším o vlastní psychoanalytický výklad

pohádky Červená Karkulka¹, a to na základě předchozího uvedení o psychoanalýze jako psychologickém směru a přehledu některých psychoanalytických teorií. S ohledem na teoretické zaměření bakalářské práce, která je založena převážně na komparaci a deskripci, nebyla stanovena žádná hypotéza.

Bakalářskou práci jsem rozčlenila do tří kapitol, po nichž následuje shrnující závěr práce. První kapitola je věnována psychoanalýze z obecného hlediska a přehledu její historie, přičemž se zabývám významnými osobnostmi oboru a jejich psychoanalytickými teoriemi. V této teoretické části se pokouším o shrnutí a vytvoření systematického přehledu na základě děl různých autorů, takže se jedná o práci kompilační; tento souhrn se stal základním teoretickým východiskem pro praktickou část, která je zahrnuta ve třetí kapitole.

Druhá kapitola je zaměřena na teoretické základy týkající se pohádek z hlediska etnologického, národopisného a literárního, ve druhé podkapitole se zabývám významem pohádek v širším pohledu.

Ve třetí kapitole se věnuji psychoanalytickému výkladu pohádky Červená Karkulka, přičemž první podkapitola je uvedením do problematiky – výkladu pohádek z hlediska hlubinné psychologie. Podkapitola druhá předkládá některé varianty pohádky Červená Karkulka a třetí podkapitola je věnována psychoanalytickému výkladu téže pohádky, přičemž se pokouším o její vlastní psychoanalytický rozbor s využitím teoretických a metodických poznatků shrnutých v předchozí části této práce. Kapitola je zakončena dílčím závěrem – diskusí, kde zvažuji rozdíly v pojetí autorů psychoanalytického výkladu pohádky Červená Karkulka, zamýšlím se nad důvody oblíbenosti této pohádky, jejím vlivem na vývoj dítěte, jakož i významem pohádek a jejich využitím v sociální pedagogice.

V závěru formuluji výsledky práce a naplnění daného cíle práce, přičemž si uvědomuji, že se jedná jen o dílčí příspěvek k problematice.

---

¹ Podle internetové *Jazykové příručky Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR* lze psát název této pohádkové postavy ve tvarech Červená karkulka, Červená Karkulka, Karkulka [online]. [cit. 2009-04-05]. Dostupné na WWW: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=karkulka&Hledej=Hledej#nadpis3_3>. V této práci používám podobu Červená Karkulka, pouze v originálních názvech pohádek a v textu K. J. Erbena je ponechán pravopis původní (Červená karkulka).

1 Psychoanalýza a její historie

Řada psychologických teorií předpokládá, že kromě vědomí existuje další oblast lidské mysli – nevědomí, které „*lze definovat jako souhrn psychických obsahů a procesů, které probíhají mimo vědomí, ale přesto mohou ovlivňovat chování a prožívání*“ (Plháková, 2005, s. 71). Zkoumáním nevědomých oblastí lidské psychiky se zabývá psychoanalýza – je to metoda, jejíž terapeutický potenciál spočívá v poznávání duševního života, vnitřní psychické reality jedince. Naše chování a emoce jsou ovlivněny mnoha faktory, které si většinou neuvědomujeme. Tyto síly však významnou měrou spoluvytvářejí naše charakterové rysy, symptomy sebevědomí, či spokojenost v partnerských vztazích. Psychoanalýza pomáhá odhalit zdroje těchto nevědomých motivů v osobní historii člověka a umožňuje jednotlivci tyto síly lépe znát, a tím i lépe nakládat s realitou svého bytí. Vynoření nevědomých obav a přání mění psychiku člověka i jeho prožívání a chování. Psychoanalýza je dlouhodobý proces, jehož výsledkem je trvalejší psychická změna umožňující zlepšení kvality života.

Psychoanalýza přispěla k objevu existence a významu nevědomí – její zakladatel Sigmund Freud ji dokonce definoval jako vědu o nevědomí, které rozdělil na:

- deskriptivně nevědomé (neboli předvědomé, jejichž součástí jsou vzpomínky, informace a dovednosti, které mohou být v případě potřeby vyvolány do vědomí) – probíhají v sekundárním procesu, který je výsledkem působení vnějšího světa na lidskou psychiku;
- dynamicky nevědomé (vzpomínky, fantazie a přání, které jedinec vytěšňuje a jejichž existenci lze jen předpokládat a které se stávají vědomými až po překonání určitého odporu, jenž je projevem působení obranných mechanismů chránících vědomí před vstupem nepřijatelných nevědomých obsahů) – probíhají v primárním procesu, jehož mechanismy lze rozpoznat především v obsahu snů (Plháková, 2005).

Freud se zabýval zvláště nevědomými procesy objasňujícími lidské chování a vývoj osobnosti; dynamické nevědomí se podle něho projevuje různými chybnými výkony (přeřeknutí, opomenutí, neobvyklé umístění některých předmětů), za kterými lze odhalit skrytý záměr či impuls duševní povahy. Ve statí *Strukturální rozbor psychické osobnosti* Freud rozlišoval „*dvojí nevědomé, jedno, které se přeměňuje ve vědomé snadno, a druhé, u něhož k této přeměně dochází neskadno, jen po vynaložení značné námahy a případně k ní nedojde vůbec*“

nikdy. Máme nyní tři termíny: vědomé, předvědomé a nevědomé, s nimiž při popisování duševních jevů vystačíme“ (Plháková, 2005, s. 72).

O existenci nevědomých duševních procesů existují jen nepřímé důkazy; vedle Freudových chybných výkonů je to např. jev „mám to na jazyku“ či zkušenost, že pokud se přestaneme zabývat určitým obtížným problémem, po čase nám do vědomí sám vstoupí klíč k jeho řešení. Stoupenci různých psychologických směrů mají odlišné názory na podstatu nevědomí a jeho úlohu v psychickém dění, s různými představami o nevědomí se setkáváme i v oblasti psychoanalýzy. Podle Freuda je nevědomí sídlem libidinózních, případně agresivních pudových sil, které jsou duševní reprezentací tělesných procesů, představitelé teorie objektních vztahů naopak předpokládají, že se obsahy nevědomí utvářejí zejména na základě zkušeností v mezilidských vztazích. Ve Freudově pojetí je nevědomí jakýmsi „sklepením lidské bytosti“, smetištěm primitivních pudových impulsů, zraňujících zážitků a podvědomě přijatých příkazů, zákazů a dogmat. Podle Gustava Junga je nevědomí pozitivní, konstruktivní princip, který je zdrojem inspirace a tvůrčí síly, není „pouze skladištěm vytěsněného materiálu, ale skladištěm (nevědomých) vzpomínek celého lidstva“ (Schwarz, 2003, s. 139).

Základní složkou psychoanalytické teorie i praxe je předpoklad pudových hnutí. Pro psychoanalýzu je výchozí názor, že lidská bytost reaguje nejen na vnější podmínky a tlaky, ale také na podněty a požadavky vnitřního prostředí, které tvoří tělo a mysl. Pudové napětí je duševní povahy, ale je zakotveno v organismu jako celku a má své biologické kořeny. Na základě stálých vnitřních podnětů vzniká napětí a tlak, který má hnací motivační vliv na kognitivní a afektivní stavy, které dále určují chování. Existuje řada psychoanalytických teorií, z nichž některé se vzájemně překrývají, ale každá má jedinečné rysy. Jejich cílem je rozšířit chápání lidského života o vysvětlení nevědomých významů a vlivů.

Významnou měrou k tomu přispěly diskuze, výměna zkušeností i spolupráce psychoanalytiků – již roku 1910 byla v Norimberku založena *International Psychoanalytical Association* [Mezinárodní psychoanalytická asociace], která v současné době sdružuje členy asi z 50 zemí, většinou v Evropě, Severní Americe a Latinské Americe (<http://www.ipa.org.uk/>); její uznanou součástí je také *Česká psychoanalytická společnost*, se svými 30 řádnými členy a 28 kandidáty (<http://www.psychoanalyza.cz/>).

Psychoanalytická teorie se neustále vyvíjí. Freud a jeho stoupenci pracovali na tom, aby odhalili role pudu ve vývoji psychopatologie (pudová teorie). Při dalším vývoji se pozornost soustředila na vývoj a funkce *ega* (egopsychologie) a současný zájem se koncentruje na dvojici matky a kojence a její dlouhodobý dopad na interpersonální vztahy a jejich vnitřní reprezentaci (objektně relační teorie). Souběžně a jako součást většiny psychoanalytických teorií se vyvinula psychologie *self* [angl. samo], neboli selfpsychologie, a jejím začleněním do hlavního teoretického proudu vznikl lepší základ pro všestrannou a fenomenologickou klinickou teorii (odklon od metapsychologických konstruktů formulovaných v termínech přírodních věd; klinická teorie se přiklání k osobní zkušenosti, soustřeďuje se především na svět reprezentací a na interpersonální vztahy). Současné teorie usilují o postižení souvislosti mezi formativními emočními vztahy a složitými interakcemi, které při nich probíhají, a vytvářením duševních struktur. Tento teoretický posun umožnily dva faktory: 1. vývojové teorie založené na pozorování (jsou založeny na názoru, že každá vývojová fáze je vybudována na té předchozí), a 2. rozvoj teorie objektních vztahů, která z vývojového hlediska zkoumá evoluci diferencovaného, integrovaného světa reprezentací, který se objevuje v kontextu matrix matka-kojenec. Obecně řečeno se teorie objektních vztahů zabývá tím, jak se u kojence z difusní řady senzomotorických zkušeností vyvíjí diferencovaná, konzistentní a relativně realistická reprezentace *self* [já] a objektu v interakci (Fonagy, Target, 2005).

V historii psychoanalýzy se střetávají, rozvíjejí i soupeří různé teorie, což provázela i otázka, zda je psychoanalýza věda. Od počátků psychoanalýzy na konci 19. století, kdy se začala rozvíjet na základě neurologie, směřovala ke snaze o porozumění prožívání lidí. Teoretické proudy 20. století posunuly psychoanalýzu od původního Freudova pohledu na lidskou bytost jako primárně usilující o snížení napětí vzniklého z působení instinktů až k modernímu psychoanalytickému pohledu na lidskou bytost jako v zásadě hledající uspokojující lidské vztahy. Psychoanalýza vyrostla ve vědu o lidské subjektivitě, jejímž cílem je probádat vnitřní svět člověka a porozumět mu. Jejím úkolem je léčit lidské duše.

1.1 Zakladatel psychoanalýzy Sigmund Freud

Jedním z největších objevů přírodovědy 19. století byla vývojová teorie Charlese Roberta Darwina (1809–1882) – její myšlenka, že individuální odchylky druhu vedou ke změnám druhu, a to na základě přírodního výběru, vyvolala vědecký zájem o individuální rozdíly. Anglický šlechtic Francis Gatton se ve druhé polovině 19. století začal zabývat měřením individuálních rozdílů v tělesných znacích a duševních funkcích, koncem století se američtí psychologové ve Wundtově laboratoři v Lipsku naučili metodám experimentální psychologie – měřit individuální rozdíly v nejrůznějších jednoduchých funkcích a reakcích, a na základě toho se snažili ne příliš uspokojujivě předpovídat např. studijní úspěchy. Tím započalo psychometrické zkoumání rozumových schopností, které se na počátku 20. století pěstovalo na univerzitách a zaměřovalo se na nalezení jakýchsi „atomů“ duševní činnosti, elementy vnímání a představ, počítky nebo asociace. Proti tomu byla Freudova psychoanalýza velkým pokrokem – orientovala se k pochopení pro osobnost, pro člověka jako celek, pro souhrn duševních funkcí (Říčan, 1975).

Sigmund Freud (1856–1939) vycházel ze své lékařské praxe, o které napsal: *„Kdo se chtěl živit ošetřováním nervově chorých, musil ovšem být s to, aby jim nějak prospěl. Má terapeutická zbrojnice obsahovala jenom dvě zbraně, elektroterapii a hypnosu...“*² (Freud, 1936, s. 14). Hypnotická sugesce se stala jeho hlavním pracovním prostředkem, přičemž se od počátku snažil *„na nemocném vyzvědět dějiny vzniku jeho příznaku, které ve bdění zhusta nedovedl vypravovat nebo jenom velmi nedostatečně“* (Freud, 1936, s. 18). Zpočátku spolupracoval s Josefem Breuerem a výsledky svých pozorování objasňujících vznik příznaků hysterie shrnuli v roce 1895 do knihy *Studien über Hysterie* [Studie o hysterii], která zdůrazňuje význam citového života, důležitost rozlišování mezi duševními ději nevědomými a vědomými, vysvětluje vznik příznaku „městnání afektu“ (činitel dynamický) jako výsledku převodu určité energie (činitel ekonomický), která jinde slouží jiným účelům (tzv. konverze). Tento postup nazval Breuer postup katarzní. Následující období označil Freud za *„přechod od katharse k vlastní psychoanalýze“* (Freud, 1936, s. 22), v němž se rozešel s Breuerem a věnoval se studiu příčin neurotických jevů, přičemž dospěl k tomu, že *„neurosy zcela obecně považoval za poruchy sexuální funkce, a to tak zvané aktuální neurosy za přímý toxický*

---

² V citátech Freudovy práce je ponechán původní pravopis.

projev, psychoneurosy za psychický projev těchto poruch“ (Freud, 1936, s. 26); vzdal se hypnózy a katarzní postup nahradil psychoanalýzou.

Psychoanalýza byla určena pro praktickou pomoc člověku trpícímu neurózou, tj. chronickými neuropsychickými poruchami vznikajícími jako reakce na nepříznivé psychologické nebo sociální vlivy. Při léčení neuróz vycházel Freud z učení o potlačení („já“ se odvrátilo od pohoršlivého pudového, které pak bylo „nevědomé“ a snažilo se oklikami překazit úmysl potlačení), přičemž úlohou terapeuta nebylo odreagovat afekt, ale *„vypátrat nastalé potlačení a nahradit je usuzováním, jež mohlo vyústit do přijetí nebo zavržení toho, co bylo tehdy zamítnuto“* (Freud, 1936, s. 31). Freud zdůrazňoval úlohu potřeb, zejména sexuálního pudu, v duševním životě. Sám za hlavní pilíře psychoanalýzy považoval *„učení o odporu a o potlačení, o nevědomí, o etiologickém významu sexuálního života a důležitosti dětských zážitků“* (Freud, 1936, s. 41).

Osobnost je podle Freuda uzavřeným systémem a v jeho rámci se musí uplatňovat její psychická energie (libido), v podstatě nezničitelná energie sexuálního pudu, přičemž každý člověk jí má určité množství. Libido se vybíjí dosahováním slasti – sexuální přání splňuje například sen, ale morální zábrany je nedovolují uskutečnit přímo ani ve snu, proto vše přechází do symbolické roviny (pohlavní úd může být reprezentován tužkou, nožem, puškou atd., ženské genitálie jakoukoliv dutinou). Není-li pohlavní uspokojení možné, dochází za příznivých okolností k sublimaci libida, jakési přeměně energie ze společenského hlediska „ušlechtilejší“, protože se vybíjí v tvořivé činnosti, zvláště umělecké. Libido je podle Freuda nevědomou motivační energií, ale motivy mohou být i vědomé. Mezi vědomou a nevědomou motivací dochází ke konfliktu důsledkem represe. Konflikty motivačních sil jsou někdy takové povahy, že vedou k potlačení některých přání do nevědomí (může být např. zatlačeno společenské poslání, které by člověk měl sledovat). Tímto jevem se zabývá zvláště psychoanalýza (Říčan, 1975).

S. Freud vytvořil základy psychoanalytické pudové teorie – podle ní jsou pudy zdrojem veškeré psychické energie, základem osobnostní dynamiky a hlavními determinantami chování. Kromě pudů sebezáchovy (pudů *já*), ke kterým patří například hlad, je hlavní silou lidské psychiky pud sexuální. V roce 1905 Freud definoval pud jako *„psychické zastoupení (reprezentaci) onoho podráždění, které trvale tryská z vnitřního somatického pramene... Tak*

je pud jedním z pojmů, které ohraničují duševní od tělesného“ (Plháková, 2005, s. 362). Každý člověk se rodí s vrozeným pohlavním pudem a narozením začíná jeho sexuální život; libido novorozence ovšem není strukturováno a prochází složitým vývojem, na kterém se podílí zrání i učení. Základními etapami psychosexuálního vývoje jsou fáze orální, anální a falická, které korespondují s hlavními erotogenními zónami, jejichž podrážděním snadno vzniká sexuální vzrušení. V průběhu falické fáze prožívají děti tzv. oidipický komplex (eroticky zabarvená náklonnost k rodiči opačného pohlaví provázená žárlivostí a nevraživostí vůči rodiči téhož pohlaví), který je podle Freuda mezi pátým a šestým rokem komplexně vytěsněn do nevědomí. Pak následuje období latence trvající do puberty, v níž začíná údobí dospělé genitální sexuality. Při poruchách psychosexuálního vývoje může dojít k fixaci či regresi na některou z fází infantilní sexuality, což má za následek buď vznik sexuální perverze, nebo neurózy (Plháková, 2005).

Později se Freud pokusil svou pudovou teorii rozšířit s cílem začlenit do ní agresivní a destruktivní složky (tzv. duální pudová teorie). Přispěly k tomu události první světové války, které Freud pokládal za projev vrozené lidské tendence k ničení. Ve své práci *Mimo princip slasti* (1920) nastolil předpoklad existence základního „celoživotního konfliktu mezi pudy smrti (*Tantos*) a libidinózními sexuálními pudy života (*Eros*)“ (Plháková, 2005, s. 363). Pudy smrti zde definuje jako všem živým organismům vlastní puzení k obnovení dřívějšího anorganického stavu. Podle Freuda chce každý jedinec odstranit podrážděnost a neklid a dospět do stavu Nirvány, v němž již žádné vzrušení neexistuje. Pudy smrti se primárně projevují sebedestruktivními tendencemi a sledují cíl dovést živou bytost k smrti (Plháková, 2005). Pud života slouží přežití a reprodukci, řídí se principem slasti, především sexuálního charakteru, a pud smrti je zaměřen na dosažení klidového stavu, tj. smrti – podle Freuda se člověk chová agresivně k druhým lidem proto, aby nezničil sám sebe, přesouvá pudovou energii na jiný objekt (Vágnerová, 2005).

Tuto hypotézu opustil ve prospěch druhého modelu, jenž zdůrazňoval fantazii poháněnou biologickým pudovým stavem (psychopatologii dospělých, stejně jako sny, chápal jako znovuoživení dětských konfliktů ohledně sexuality), když zjistil, že vzpomínky na svedení v dětství nejsou vždy přesné a někdy se jedná o fantazie spojené s nevědomými přáními. Středem jeho zájmu se staly pudy (pudová teorie) a soustředil se na stavy biologického napětí, které aktivizují myšlenky – vytěsněná přání mohla najít vyjádření prostřednictvím

snů, i když v nepřímé formě (nevědomá přání mohou také být bezděčně vyjádřena v přeréknutí), a dočasně se přestal zabývat vlivem vnějších událostí (Fonagy, Target, 2005). Freud považoval představy za duševní zástupce vnějšího světa, které si vybavujeme do vědomí z dlouhodobé paměti, která je součástí systému podvědomí; předpokládal, že „*hnacím motorem*“ vzniku *fantazijních představ jsou pudová přání*“ (Plháková, 2005, s. 249), která se během psychosexuálního vývoje postupně vyčlenila z biologicky daných pudových sil. Cenzura, která je funkcí podvědomí, provádí transformaci pudových přání do podoby tzv. pudových derivátů, které lze na rozdíl od pudových přání vyjádřit slovy. Mnohé pudové deriváty přetváří předvědomí do podoby fantazijních představ, které zahrnují splnění určitého přání (především denní a noční sny), jiné nikdy do vědomí neproniknou a zůstávají jako nevědomé fantazie v předvědomí, odkud mohou ovlivňovat vnímání, postoje, chování i mezilidské vztahy. Předvědomí dále zpracovává pudové deriváty do podoby uměleckých děl nebo tvůrčí vědecké práce. Freud označil tento proces jako sublimaci, při níž člověk využívá především energetickou komponentu pudových impulsů; rozvíjí se především v období latence (přibližně od šesti let do začátku puberty). Obsah tvůrčího produktu zpravidla nese stopy původního pudového přání, které je tak uspokojeno v pozměněné podobě (Plháková, 2005).

Vliv sociálního prostředí v psychoanalytické teorii nabyl významu s třetím posunem ve Freudově myšlení – tehdy zrevidoval svůj názor na úzkost, kterou už nepovažoval za stav spojený s potlačovanými biologickými pudy, ale chápal ji jako psychologický stav spojený s vnímáním vnitřního (pudového či morálního) nebo vnějšího nebezpečí; díky tomu se adaptace k okolí znovu stala významnou součástí psychoanalytické teorie. Poslední revize Freudova myšlení přinesla vývojové hledisko založené na myšlence tří struktur v mysli – první je zcela nevědomá *Ono (id)*, která pojímá sexuální a agresivní pudy, tak jako v předchozím modelu systém nevědomí), druhá *Nadjá (superego)* je částečně vědomá, ale převážně nevědomá, a byla chápána jako organizovaná psychická reprezentace autoritativních rodičovských postav z dětství, třetí *Já (ego)* je část osobnosti, která má schopnost vědomého vnímání a řešení problémů (vypořádání se s vnějšími problémy) a která se nejvíce blíží tomu, co jedinec poznal jako sebe, své já; má roli prostředníka mezi *Ono* a *Nadjá* (části *Já* jsou vědomé, většina jeho zápasů s *Ono* a *Nadjá* probíhá nevědomě). Tento strukturální model předpokládá, že *Já* se vyvíjí z frustrace pudů, pudy *Ono* hledají kontakt s objektem, aby došly uspokojení – když je od těchto objektů upuštěno, jsou prostřednictvím identifikace zvnitřněny, aby vytvořily základ *Já*. Tento model mysli sice stále přisuzoval psyché biologické

ký původ, ale Freud začal přikládat mnohem větší význam událostem a méně zdůrazňoval sexuální motiv. Nechápal obrany jako pouhé překážky pro nevědomé impulsy, začal je považovat za způsoby modifikace a adaptace nevědomých impulsů, jakož i ochrany *ego* před vnějším světem. V předchozím modelu pojímal úzkost jako nevybitou sexuální energii, nyní ji chápal jako signál nebezpečí, které vzniká uvnitř *Já* vždy, když vnější požadavky nebo vnitřní impulsy představují závažnou hrozbu, např. ztráta lásky, enormní vina, těžké tělesné poranění (Fonagy, Target, 2005).

Freud brzy rozpoznal obranné mechanismy, které rozpracoval teprve v souvislosti se strukturálním modelem. Obrany jsou nevědomé strategie, které chrání jedince před bolestnými afekty (úzkostí či vinou). Freud popsal následující obranné mechanismy:

- *vytěsnění* učiní nepřijatelné impulsy či myšlenky nevědomými, je to primární forma obrany a ostatní obrany začínají působit až tehdy, když selže;
- *projekce* je mechanismus, při němž jsou druhým přisuzovány vlastní nechtěné myšlenky či impulsy (aktivní přání se jeví jako pasivně prožívaný výsledek, často se objekt agrese stává obávaným);
- *reaktivní výtvor* (reaktivní formace) slouží k popření impulsů tím, že zintenzivní jejich protiklady (z lidí, které zneklidňují kruté impulsy vůči zvířatům, se mohou stát ochránci zvířat);
- *popření* – jedinec vnímá, ale odmítá to přiznat;
- *přemístění* – přesunutí; převedení afektu z jednoho podnětu na druhý;
- *izolace* – pocity jsou odštěpeny od myšlení;
- *potlačení* – vědomé rozhodnutí nevěnovat podnětu pozornost;
- *sublimace* – uspokojení impulsu tím, že mu dává společensky přijatelný cíl;
- *regrese* – návrat k úrovni fungování, která dříve přinášela uspokojení;
- *agování* – přímé vybití nevědomých emočních impulsů v jednání;
- *intelektualizace* – oddělení ohrožujícího impulsu od emočního kontextu a jeho umístění do někdy nepatřičného rámce (Fonagy, Target, 2005).

Ve Freudově strukturálním modelu představuje neurotický symptom kombinaci nepřijatelných impulsů, které hrozí *Já* zahlcením, a obran proti nim. Zda osoba onemocní záleží na míře selhání *Já*. Pokud je například *Já* nuceno k přílišnému vytěsnění, přání se budou snažit o jiné vyjádření a důsledkem budou hysterické symptomy; každý symptom značí, že *Já* se

nepodařilo vyvážit potřebu průchodu pudů s omezeními *Nadjá* a vnější realitou. *Já* signalizuje bezprostřední nebezpečí, že bude zahlceno, úzkostí – tak mobilizuje své obranné schopnosti (pro neuroticky reagující typy je charakteristický způsob, jakým se *Já* brání proti úzkosti a vině, zplozené impulsy z dětství). U fobií tedy Freud viděl působení mechanismů projekce a přemístění, např. agorafobická žena nedokáže odejít z domu, protože incestní přání ohledně vlastního otce promítá a přemísťuje na muže, které by mohla potkat na ulici. Paranoidní osoba používá reaktivní výtvar jako obranu proti konfliktním homosexuálním impulsům – „Miluji ho“ se promění v „Nenávidím ho“, z čehož se projekcí stává „On mně nenávidí“. U obsedantně-kompulzivní neurózy se jedinci reaktivními výtvary brání proti agresivním impulsům – obávané přání zabít tedy mohou přeměnit v neustálou starost o bezpečí dané osoby. Ústřední roli v kontextu strukturálního modelu připisoval Freud úzkosti – úzkostné poruchy v dětství a dospívání často předcházejí poruchám, zvláště depresivním, v pozdějším věku. Freud stále více chápal psychopatologii jako výsledek konfliktu mezi protikladnými psychologickými strukturami – v souladu s tím se psychoanalytická klinická práce přestala orientovat výhradně na pudy a soustředila se i na síly, které pudům čelí (Fonagy, Target, 2005).

V rámci strukturálního modelu lidské psychiky uvažoval Freud o funkci *Já* při tvořivých aktivitách a dospěl k závěru, že „*sublimace se uskutečňuje pravidelně díky zprostředkování Já*“ (Plháková, 2005, s. 250), takže při tvůrčí práci je originálním způsobem dosaženo smíření principů slasti a reality. Na tyto Freudovy myšlenky navázala tzv. egopsychologie.

Freudovo dílo se stalo předmětem kritiky, přičemž výtky a výhrady se týkaly např. toho, že opomíjel sociální povahu lidstva, nesprávně pochopil ženy a nechal se příliš ovlivnit dobovými názory na rasu, věk, sexualitu a politiku, úmyslně potlačoval informace o traumatickém původu neurotických poruch. Nejvíce kritik se týká údajů, na kterých je psychoanalýza založena – použití tehdy nejčastější metody klinické případové studie; jeho tvrzení o klinické účinnosti byla někdy přehnaná a dokonce se říká, že někdy falšoval data, aby odpovídala jeho teoriím (Fonagy, Target, 2005).

Freud jako první smysluplně objasnil duševní poruchu, když ji uvedl do souvislosti se zážitky z dětství a s výkyvy vývojového procesu; k jeho největším přínosům patří rozpoznání dětské sexuality a jeho objevy radikálně proměnily naše vnímání dítěte: místo idealizované

nevinosti se objevuje jedinec, který se snaží ovládnout své biologické potřeby a učinit je přijatelné pro společnost prostřednictvím mikrokosmu své rodiny (Fonagy, Target, 2005). Freud se dostal k problémům duševního zdraví jako neurolog a přistupoval k tradičním medicínským problémům z pohledu základního výzkumu: chtěl se něco dozvědět a porozumět tomu; začal si uvědomovat, že symptomy onemocnění nervovými chorobami jsou vlastně sdělení, která nelze vyjádřit jiným způsobem. Dynamická psychoanalýza odráží naši touhu porozumět sám sobě a najít pro sebe porozumění u druhých. *„Když Freud začínal se svou terapií a praxí psychoanalýzy založenými na soustředěném naslouchání tomu, co pacienti vyprávěli o svém životě, na naslouchání založeném na přesvědčení, že symptomy lze pochopit, pokud budeme naslouchat dostatečně pozorně a důkladně, vytvořil metodu ke zkoumání vnitřního světa a zároveň teorii pomáhající nám pochopit, s čím se člověk může ve vnitřním světě setkat. K trvalému přínosu psychoanalýzy pro lidské vědění patří analytické sezení, tedy pravidelně opakovaná setkání, při nichž analytik naslouchá pacientovi. Tato sezení nejsou pouze doplňkem léčby medikamenty, jak je tomu u povídání lékaře s pacientem na lůžku, jde zde o soustředěné naslouchání s přesně stanoveným účelem – porozumět prožívání analyzanda a pochopit jeho životní zkušenosti“* (Schwarz, 2003, s. 19). Freud jako první použil analytické sezení a stvořil tak psychoanalýzu jak samostatnou disciplínu.

1.2 Osobnosti a jejich přínos pro psychoanalýzu (psychoanalytické teorie)

Freudův strukturální model mysli (trojdílný – *Ono, Nadjá, Já*) rozvinula egopsychologie Heinze Hartmanna (1894–1970) a jeho kolegů. Jeho koncept „změny funkce“ zdůrazňoval, že chování, které vzniká v určitém bodu vývoje, může později soužit ve zcela jiné funkci. Podle Hartmanna některé mechanismy *ega* (např. percepce, paměť) nejsou funkcemi, které se rozvíjejí z frustrace *id*, ale spíše se zdá, že se vyvíjejí autonomně. Nazval je „aparáty primární autonomie *ega*“; ty se později s *egem* integrují a jsou nezbytné pro jeho nezávislé fungování, odděleně od *id* a *superega*. Zatímco ve Freudově strukturální teorii bylo *ego* závislé na *id*, v Hartmannově egopsychologii značná část mysli (psychického aparátu) operuje v „bezkonfliktní sféře“. Kromě vrozené motivace, vytvářené primární autonomií *ega*, egopsychologové předpokládají, že pudů hrají významnou druhotnou roli. Frustrace těchto pudů spoluvytváří organizaci *ega* a vede k sekundární autonomii, která je relativní, nikdy není úplná (organizované *ego* vždy zůstává spojeno s *id*, protože využívá pudovou energii). Freud

zdůrazňoval libidinózní obsazení, kdežto podle Hartmanna jsou agresivní impulsy zaměřené na zničení objektu nebezpečnější, a proto je nezbytná jejich neutralizace. Úspěšná neutralizace či sublimace agrese vytváří strukturu *ega* umožňující dobré objektivní vztahy. Nezdařená neutralizace agrese vede k psychologickým problémům; na nejzazším konci spektra vývojové psychopatologie může snaha neutralizovat agresi zcela selhat, což znemožňuje jakoukoliv obranu (protiobsazení) – agrese zahltní celý organismus, nelze vytvořit objektivní vztahy a důsledkem je vznik psychotického onemocnění (Fonagy, Target, 2005).

Hartmannův model se pokoušel o širší pohled na vývojový proces, snažil se uvést do souvislosti pudy a funkce *ega* a ukázat, jak velice negativní interpersonální zážitky mohou ohrozit vývoj psychických struktur nezbytných pro adaptaci. Upozornil současně, že nejdůležitější složkou psychopatologie je reaktivace ranějších struktur (regrese), a jako jeden z prvních poukázal na komplikovanost vývojového procesu prohlášením, že důvody, proč určité chování přetrvává, se nejspíš liší od těch, které je původně vyvolaly. Významným přínosem egopsychologů je rozpoznání všudypřítomnosti intrapsychického konfliktu v průběhu celého vývoje a pochopení, že pro vývoj dítěte mohou být rozhodující genetické vlohy i interpersonální zkušenosti (Fonagy, Target, 2005).

Zřejmě nejjasnější klasický egopsychologický model myslí formuloval David Rapaport (1901–1960), který považoval *id* za dané a *ego* za „vytvořenou“ osobnost; tvrdil, že kvalita zdravého fungování *ega* (jeho přizpůsobení realitě) záleží pouze na míře nezávislosti na *id* – pokud se *ego* neosamostatní, nedokáže se požadavkům reality přizpůsobit. Stejně konflikty se vyskytují u osobností zdravých i narušených; *ego*, které se stalo nezávislým na *id*, se s konflikty dokáže lépe vypořádat. Významnou osobností egopsychologického směru je Charles Brenner, podle kterého však rozdíly mezi *id* a *egem* nikdy nemohou být tak markantní, jak uvádí Rapaport; *ego* a *id* lze zřetelně rozlišit pouze při konfliktu, protože za normálních podmínek se *ego* snaží najít způsob, jak by *id* dosáhlo pudového uspokojení, a je nuceno překonávat nebezpečí, které všechna přání *id* nevyhnutelně vytvářejí (Fonagy, Target, 2005).

Moderní strukturální teorie zachovává Freudův trojdílný model *id*, *ega* a *superega*, ale obejde se bez problematických pojmů, jako např. konceptů psychické energie. Základním předpokladem této teorie je všudypřítomnost vnitřního psychického konfliktu, která je

chápana jako interakce mezi třemi psychickými instancemi. Podle Brennera jsou veškeré duševní obsahy (myšlenky, činy, plány, fantazie a symptomy) kompromisní výtvořiny determinované složkami konfliktu – přání z *id* se střetává s pocity viny, které vytvářejí úzkost, a tu zahání obrana. *Ego* dociluje kompromisu tím, že zajistí pudové uspokojení v rámci možností stanovených intenzitou pocitů viny a úzkosti. Mechanismy obrany jsou funkcí *ega*, která má stejně jako ostatní podobné funkce adaptivní i obrannou roli. V této souvislosti je zdravé fungování schopností uskutečňovat kompromisní výtvořiny (Fonagy, Target, 2005).

Poměrně komplexní vývojovou teorii, ve které lze citovou vyzrálou dítěte sledovat nezávisle na diagnostikovatelné patologii, formulovala na základě výzkumu narušených a zdravých dětí Anna Freud (1895–1982). Četné postřehy získala především v době druhé světové války při práci ve školce, kterou založila. Jako jedna z prvních rozpoznala důležitost rovnováhy mezi vývojovými procesy a přispěla k vysvětlení, proč u dětí, které jsou vlivem prostředí nebo tělesného stavu připraveny o určité schopnosti, existuje větší riziko psychických poruch, a předložila ucelené vývojové hledisko na psychopatologii. Její teorie však byla „teorií konfliktu“ v klasickém freudovském smyslu – dítě se při vývoji vyrovnává s realitou a musí nacházet kompromis mezi odlišnými přáními, potřebami a objektivními vztahy (stejně jako Hartmann se odklonila od klasického stanoviska, že jediným správným subjektem analýzy je nevědomí *id*). Zdůrazňovala, že je nezbytné analyzovat problémy vznikající z požadavků na přizpůsobení se okolnímu světu, stejně jako ty, které jsou odvozeny od naléhavých požadavků *id* a *superega*. Přítomnost konfliktů vytváří úzkost, což vyvolává obrany *ega*, a právě jejich prostřednictvím jsou i ostatní psychické struktury snadněji rozpoznatelné. *Ego* provádí impulsy, které *superego* nezakazuje.

Jádrem teoretické práce Anny Freud je dětský vývoj. Vytvořila komplexní vývojovou teorii, v níž vyšla z modelu libidinózního vývoje vytvořeného jejím otcem, avšak zdůrazňuje oboustranné působení a vzájemné závislosti mezi determinantami zrání a prostředí ve vývojových krocích, přičemž „výsledky interakce mezi pudovým vývojem a vývojem *ega*–*superega* a jejich reakci na vlivy okolního prostředí“ (Fonagy, Target, 2005, s. 87) představují vývojové linie. Za základní považovala linii, která směřuje od závislosti k emoční soběstačnosti a dospělým objektivním vztahům, přičemž v ní rozpoznávala osm stadií (počínaje biologickou jednotou matky a dítěte a končíc adolescencí). Anna Freud zachovala spojitost mezi

pudovým uspokojením a vhodným vnějším objektem; zajímala se o roli rodičů při utváření dětského *ega* nebo *superega*, ale tento proces podřizovala prvořadému principu hledání pudového uspokojení – chápala objektivní vztahy jako rozhodující aspekt vývoje, nikoli však jako náhradu za pudovou či strukturální teorii. Role objektu zůstává podřazena pudům. Její pojetí vývojových linií nabízí způsob ohodnocení emoční zralosti či nezralosti dítěte zároveň s psychickými symptomy, a protože nerovnoměrnost vývoje lze považovat za rizikový faktor pro psychiatrické poruchy, mají vývojové linie význam pro stanovení jejich příčin. Anna Freud vytvořila diagnostický systém sedmi kategorií psychologických poruch (na rozdíl od empiricky odvozených závěrů všechny úzkostné poruchy seskupila do jediné neurotické kategorie a depresi nepovažovala v dětství za důležitý problém). Přispěla k výzkumu dětské psychopatologie, přičemž se soustředila především na pozorovací metodu – prováděla nejen pozorovací studie, ale iniciovala i řadu náhledných studií ve výzkumném programu, který předběhl svou dobu. Rozpoznala, jak děti reagují na separaci: prokázalo se nejen bezprostřední strádání, ale i dlouhodobé narušení vývoje. Ve svých studiích se věnovala klasifikaci úzkostí, principům vzdělávání, porovnání ústavní péče s domácím prostředím a pozorováním o interakcích mezi vrstevníky. Jako první učinila vývojový proces a jeho mechanismy ústředním bodem psychoanalytického myšlení (Fonagy, Target, 2005).

Jedním z Freudových žáků byl zakladatel analytické psychologie Gustav Jung (1875–1961), který upravil Freudovu psychoanalýzu v souladu se svými představami – pro rozvíjející se osobnost jsou důležité minulé zkušenosti, ale zároveň považuje za významné i děje aktuální i očekávané budoucí. Rozlišoval nevědomí individuální (pocity, zážitky a zkušenosti, které byly vytěsněny, potlačeny nebo zapomenuty, ale mohou se znovu stát vědomými) a nevědomí kolektivní, které je společné všem lidem a obsahuje veškerou univerzální zkušenost lidstva – ta je uložena ve formě archetypů (formy uvažování, které předurčují stejný způsob chápání určitých zážitků i reagování na ně), praobrazů, které jsou společné lidstvu jako celku, nezávisle na rozdílné kultuře, jsou univerzální a neměnné (promítly se také do pověstí, mýtů, pohádek). Jung uvedl, že kolektivní nevědomí se nevyvíjí individuálně, je děděno; existuje tolik archetypů, kolik je typických situací v životě. Nekonečné opakování vtisklo tyto zkušenosti jako formy bez obrazu, které pouze představují možnost určitého typu chápání a jednání. „*Archetyp je sám o sobě prázdný, formální prvek, který není ničím jiným, než... apriori danou možností představy. Nedědí se představy, nýbrž formy...*“ napsal Jung, a pokračoval: „*Archetyp může být v zásadě pojmenován a má*

invariabilní významové jádro, které stále jen principiálně, nikdy však konkrétně, určuje způsob jeho projevení. Jak se například v dané chvíli empiricky projeví archetyp matky, nelze nikdy odvodit z něho samého, to spočívá na jiných faktorech“ (Plháková, 2005, s. 252). Jestliže v životě nastane situace odpovídající archetypu, vede to k jeho aktivaci. Archetyp se pak může projevit jako fantazijní obraz, emoční prožitek nebo podnět k jednání.

Lidská fantazie nečerpá jen z nevědomých sil, ale také ze souboru pamětních představ. Jestliže se spojí nevědomý psychický námět s představou, vzniká symbol – ten se může vynořovat ve snech, mýtech, náboženství nebo umělecké tvorbě. Podle Junga je symbol představa, obrazec nebo umělecký výtvar, který bývá nositelem převážně nevědomých psychických významů – například moře zpravidla znamená shromaždiště a zdroj veškerého duševního života, tedy kolektivní nevědomí. Jung vysoce oceňoval tvůrčí, zejména uměleckou fantazii, kterou definoval jako „*mateřskou tvořivou sílu mužského ducha*“ (Plháková, 2005, s. 252).

Jung trval na tom, že nemůže existovat nic, co neprošlo naším vnímáním: „*Zdaleka jsem si stále ještě neujasně, co to znamená, že nic vůbec neexistuje, jestliže si toho malé – ó tak pomíjivé – vědomí nepovšimlo*“ (Schwarz, 2003, s. 99). To bylo nepřijatelné pro Freuda a pro vědu založenou na předpokladu, že svět existuje bez ohledu na to, zda jej vědomě vnímáme, či nikoliv; toto odlišné vnímání bylo základem zásadních neshod mezi Freudem a Jungovou spiritualitou. „*Adlerovo sběhnutí nechalo Freudovu psychoanalýzu bez možnosti pochopit, jak mohou mít lidské bytosti cíl. Tato mezera se začala vyplňovat až ve třicátých letech. Jungův odchod ponechal Freudovu psychoanalýzu bez možnosti pochopit kolektivní psychologickou zkušenost celého lidstva a bez možnosti zabývat se sociálně psychologickým formováním lidského subjektu. Tomuto tématu se začala freudovská psychoanalýza věnovat až po druhé světové válce*“ (Schwarz, 2003, s. 100).

Jungova analytická psychologie je obecně použitelná, respektuje jakoukoliv povahu člověka. Roku 1923 ve své práci *Psychologische Typen* [Psychologické typy] napsal: „*Pozorujeme-li lidský životní běh, vidíme, že osudy jednoho jsou více podmíněny předměty jeho zájmů, zatímco osudy druhého jsou podmíněny více jeho vlastním nitrem, jeho subjektem*“ (Nakonečný, 1968, s. 119). Ze vztahu člověka k vnějšímu světu a k sobě samému vzniklo Jungovo rozlišení na extroverty a introverty s řadou variant.

Někdejší Freudův žák Alfred Adler (1870–1937), považovaný za zakladatele neopsychoanalýzy, založil školu „individuální psychologie“ – místo na sexuálním pudu postavil svůj systém na potřebě sociálního uplatnění; z nedostatku tohoto uplatnění vzniká především komplex méněcennosti (Říčan, 1975). Za nejvýznamnější motiv lidského jednání považoval potřebu dosáhnout úspěchu – jeho neuspokojení vede nejen ke vzniku pocitů méněcennosti, ale slouží i jako motivační impuls k jeho odstranění, k sebeprosazení a dosažení úspěšnosti, třeba v jiné oblasti. Podle Adlerova názoru „*neděláme věci KVŮLI NĚČEMU, nýbrž ZA NĚJAKÝM ÚČELEM*“ (Schwarz, 2003, s. 99). Na základě zkušenosti, na níž se podílí i sociální prostředí, si každý jedinec vytváří určité sebehodnocení. Pro poznání určitého jedince je důležité znát jeho cíle, které si stanoví (Vágnerová, 2005). V Adlerově teoretickém systému jsou zahrnuty i další pojmy, které zůstaly výraznými součástmi v psychologii 20. století – důležitost pořadí mezi sourozenci, pocit sounáležitosti, snaha uplatnit se, pocit převahy, cíl dokonalosti, smysl života, zákon pohybu – konstrukt vnitřního dialogu utvořený v prvních pěti letech života, který reguluje tvořivou energii individua určitým směrem a k určitému cíli; nalézt zákon pohybu znamená zodpovědět: o co člověku jde, proč mu jde právě o to. Nevyvaroval se omylů a chyb, např. když přiřazoval děti s výchovnými problémy ke zločincům, neurotikům a sebevrahům – pramenilo to z vyzdvižení teorie nad praxi, která mu sloužila jen k potvrzení teorie (pro Adlera praxe sahá až tam, kam sahá teorie). Adler svou činností dokazoval, že psychoterapie se překrývá s uměním „uhadovat“, luštit hádanky lidských příběhů, přičemž „medikamenty“ se musejí stát citlivé slovo, nepředsudečnost a nešablonovitost, ryze individuální vztah k jedinci. Teoriím přisoudil význam reflektorů, které nám pomohou posvítit na cestu (Adler, 1995).

Psychoanalýza se rozdělila na stoupence Freuda, Junga a Adlera, přičemž mnohé otázky jsou dodnes nezodpovězené. „*Vždycky budou existovat lidé, kteří si najdou své v Adlerově tvrzení, že člověk je schopen samostatného jednání, jiní budou věřit v základní konflikty reprezentované Freudovou pudovou teorií a dalším se bude líbit Jungova evokace symbolu a mýtu a fascinující otázka kolektivního nevědomí. Úkolem budoucích teoretiků psychoanalýzy je obnovit společnou půdu psychoanalytického bádání*“ (Schwarz, 2003, s. 132).

Další vývoj psychoanalýzy vedl ke zmírnění původních extrémních názorů, ke sblížení se sociální psychologií osobnosti a s teoriemi učení. Stále větší úloha se připisuje kulturním faktorům místo pudovým: základní konflikty ve vnitřním světě člověka nespočívají ve snaze

snížit napětí způsobené neuspokojenými pudy, ale jsou spojené s obtížemi při uspokojování základní lidské potřeby vztahu s druhým člověkem. Vznikají teorie vycházející z komplexního pojetí potřeb. Mezi zakladatele kulturní psychoanalýzy patří Karen Horneyová (1885–1952), zakladatelka *American Institute of Psychoanalysis* [Amerického psychoanalytického institutu], která stanovila zásadu, že rozdíl mezi zdravým a neurotickým člověkem jsou závislé na době a kulturním prostředí, a která svými pracemi na téma ženské psychologie položila východisko pro feministky (Schwarz, 2003).

Na raný dětský vývoj a dětskou fantazii se zaměřily teorie objektivních vztahů, které představují kleiniánská škola, britská škola nezávislé psychoanalýzy a teoretikové, kteří se pokoušeli začlenit ideje těchto škol do vlastní vývojové teorie.

Zakladatelka kleiniánské školy Melanie Klein (1882–1960) začala ve 20. letech minulého století pracovat s Freudovým modelem, prozkoumala růst *ega* a *superega* z hlediska ranných vztahů mezi dítětem a pečujícími osobami, vyvinula koncepci vnitřních objektů a niterného světa, který není kopií vnějšího světa, ale od začátku života se formuje působením mechanismů introjekce a projekce – duševní struktury vznikají z různých vnitřních objektů, jejichž charakter se v nevědomé fantazii s vývojem dítěte mění. Od Freuda nekriticky převzala jeho domněnku pudu smrti, který považovala za skutečný psychologický jev přítomný od narození (ne-li dřív), jenž určuje pozice psyché ve vztahu k vnějšímu světu. V kleinovském modelu mají rodiče nápravný nebo zmírňující vliv, který může modifikovat úzkosti pramenící z konstitučních tendencí dítěte – za příznivých okolností převládají dobré zkušenosti nad špatnými a dítě si vybuduje pevnou představu dobrého objektu. Názory Melanie Klein vyvolaly rozepře a polemiky (např. k dvojznačnosti termínů), dílo kleiniánských autorů však představuje pokrok v objasnění vztahu mezi emočním vývojem a psychologickým fungováním, mnohé jejich myšlenky obohatily psychoanalytickou teorii a klinickou praxi (Fonagy, Target, 2005). M. Klein přispěla ke sloučení zkušenosti a teorie dvěma hlavními myšlenkami: trvala na ohromném významu vztahu mezi rodičem a dítětem pro vývoj lidské psychiky už od narození, jako první se pokusila popsat, jakých podob může nabýt dětská úzkost – nazvala je takzvanými objekty ve vnitřním světě dítěte (Swchartz, 2003).

Britská škola nezávislé psychoanalýzy při *Britské psychoanalytické společnosti* postrádá teoretickou soudržnost semknutějších skupin a patří do ní mnoho jednotlivých analytiků, také

jejich teorie je v mnohém nejednotná. Tato skupina „přispěla k průzkumu nejranějšího dětského vývoje a účinků prostředí na usnadnění či narušení přechodu od naprosté rané závislosti ke zralé nezávislosti“ (Fonagy, Target, 2005, s. 147). Nejvlivnějším autorem byl Donald Winnicott (1896–1971) a v jeho vývojovém modelu se odráží jeho práce s kojenci a matkami i s dospělými postiženými těžkou hraniční poruchou osobnosti. Za rozhodující rysy rodičovské výchovy považoval:

- a) nevtíravou péčí, při které může kojeneček postupně objevovat „objekt“ jako samostatnou bytost, přičemž není ohroženo jeho postupné pochopení vlastního prožívání;
- b) usnadnění iluze, že objekt je výtvořem tvůrčích gest dítěte, a proto je kontrolovaný a kontrolovatelný;
- c) prostředí, ve kterém vyžadují události jen takové odezvy, které *ego* dokáže podpořit.

Winnicott významně přispěl k teorii normálního a abnormálního vývoje i k vývojovému chápání terapeutického procesu. Slabinou jeho teorie je jakási naivní rekonstrukce kojenectví v dospělé mysli – lidský vývoj je příliš složitý, než aby infantilní zkušenosti měly přímou spojitost s dospělou patologií (Fonagy, Target, 2005).

Ideje kleiniánské školy a britské školy nezávislé psychoanalýzy se v 60. a 70. letech minulého století pokoušeli začlenit do vlastní vývojové teorie např. Heinz Kohut (Kohutova selfpsychologie, podle které existují tři druhy psychologických poruch a součástí všech je patologie *self*), E. S. Wolf, Otto Kernberg (podle něho lze psychoanalyticky léčit neurotické a mírnější charakterové poruchy, závažnější charakterové problémy jsou vhodné pouze pro expresivní psychoterapii), E. R. Ryan a další severoameričtí teoretici objektivních vztahů – mezi *self* a objekty (Fonagy, Target, 2005).

Podle teorie objektivních vztahů byly zdrojem duševních poruch neúspěchy v lidských vztazích. Tuto teorii později formuloval skotský psychoanalytik Ronald Fairbairn, který roku 1946 formuloval obecné pravidlo psychoanalýzy, že „*lidské bytosti ze své podstaty vždy hledají vztahy*“ (Schwarz, 2003, s. 145). Vývoj psychoanalýzy ve 20. století vedl k objevu, že máme biologickou potřebu lidských vztahů; pokud tato potřeba není dostatečně uspokojena, může dojít k hlubokému poškození psychickému i fyziologickému; tím je zpochybněn mýtus o člověku žijícím samostatně. Fairbairn došel k názoru, že „*psychický stav osobnosti je úzce svázán s napětím a konflikty v mezilidských vztazích, nikoli s napětím a konflikty vyplýva-*

jícími z pudů a jejich uspokojování“ (Schwarz, 2003, s. 235). Jeho teorie osobnosti člověka opustila biologii a dívala se na lidskou osobnost jako na charakteristiku celého lidského organismu, která se vytváří v mezilidských vztazích.

Ve 40. a 50. letech 20. století se rozvíjí teoretický směr zvaný interpersonálně-relační (vztahová) psychoanalýza. Mezi její klasické představitele patřili Harry Stack Sullivan (1892–1949), Erich Fromm (1900–1980), Frieda Fromm-Reichmann (1889–1957) a Clara Thompson (1893–1958). H. S. Sullivan odmítl vysvětlení poruch z hlediska intrapsychických mechanismů a výhradně se soustředil na interpersonální vztahy. Podle Sullivana nelze nikoho pochopit odděleně od jeho vztahů s druhými: „*Všechny organismy žijí v nepřetržité, společné existenci se svým nezbytným prostředím*“ (Fonagy, Target, 2005, s. 213). Jeho vývojový model se zakládá na evoluci schopnosti utvářet vztahy od rané potřeby tělesného kontaktu (první rok) přes potřebu publika pro jednání dítěte (od dvou do čtyř let), po níž následuje potřeba soutěžit s druhými a vytvářet kompromisy (od pěti do osmi let) a potom až do puberty potřeba dobrého přítele stejného pohlaví. Sullivan nechápe sex jako pud, který je třeba zkrotit vývojem; citové potřeby v celém průběhu vývoje převládají nad biologickými. Zastává názor, že míra matčiny něhy určuje stupeň a kvalitu začlenění do osobnosti dítěte; pokud dětské přání něhy narazí na negativitu, následuje úzkostná a pokořující zkušenost, nastane „zlovolná transformace“, dítě odmítne potřebu něhy a to hluboce zasáhne do následných vztahů (Fonagy, Target, 2005). Interpersonální psychoanalýza má prohloubit vhléd nikoli do vlastního nevědomí, ale do terapeutické interakce.

Na mezilidské vztahy, resp. vztahy mezi jedincem a společností, kladl důraz Erich Fromm (1900–1980), který chápal jedince jako součást společnosti, která jej zásadním způsobem ovlivňuje. V důsledku existenciálního dilematu (chceme být svobodní a zvládnout nároky okolního světa, ale na druhé straně nás svoboda odcizuje od našich kořenů) a hledání odpovědi na tento problém se u lidí vytvářejí potřeby, které lze chápat jako specificky lidské. Fromm vymezuje dva okruhy těchto potřeb: 1. vztahové potřeby (potřeba být součástí něčeho a zároveň si uchovat určitou autonomii), 2. kognitivní a aktivační potřeby zaměřené na poznání a porozumění; jejich cílem je dát smysl světu a svému životu (Vágnerová, 2005).

Hierarchie potřeb Abrahama Herolda Maslowa (1908–1970), představitele humanistické psychologie, bývá prezentována ve formě tzv. Maslowovy pyramidy lidských potřeb. A. H. Maslow diferencoval lidské potřeby podle jejich vývojové závislosti a jeho teorie vychází

z představy, že jednotlivé okruhy potřeb vytvářejí hierarchizovanou strukturu a že určité potřeby mají prioritu před ostatními. Podle této teorie musíme nejdříve uspokojit základní fyziologické potřeby a teprve pak další: potřebu bezpečí, vztahové potřeby (potřeba lásky a sounáležitosti, potřeba uznání, úcty a sebeúcty) a potřebu sebeaktualizace, tj. stát se tím, čím se daný jedinec stát může (Vágnerová, 2005).

Američan Joseph Schwarz (nar. 1938) žijící v současné době v Londýně pracoval patnáct let v oblasti výzkumu duševního zdraví a pak přešel do klinické praxe; působí jako psychoanalyticky zaměřený psychoterapeut a spisovatel. Psychoanalýzu považuje za pravděpodobně nejvýznamnější intelektuální událost dvacátého století, která je srovnatelná s teorií evoluce v tom, jakou vyvolala a stále ještě vyvolává polemiku. *„Psychoanalýza je systematická snaha o porozumění struktuře a dynamice vnitřního světa prožívající lidské bytosti, o jejichž pochopení usilovali za posledních let mnozí. Je to zároveň teorie i terapie, má společnou hranici s literaturou, dále hraničí s psychiatrií a medicínou a třetí hranici sdílí s akademickou psychologií“* (Schwarz, 2003, s. 9). S literaturou má společný zájem o člověka – literatura popisuje a v symbolech vyjadřuje vnitřní zkušenost člověka, které se psychoanalýza snaží také porozumět. S psychiatrií, jejíž počátky nalezneme v medicíně, sdílí psychoanalýza stejný cíl – nalézt efektivní léčbu duševní bolesti, přičemž se od psychiatrie odlišuje tím, že *„nabízí způsob porozumění hysterii jako konverzi bolestného citového prožitku do tělesných symptomů. Psychoanalýza tedy nabízí jiný pohled na příčiny nemoci a zavádí možnost léčby – léčby mluvením – příčin, nikoli symptomů, příčin, jež se nacházejí v lidských vztazích a ve vnitřním světě jedince, nikoli ve špatném fungování mozku a centrálního nervového systému z biologického hlediska“* (Schwarz, 2003, s. 10). Třetí hranici má psychoanalýza společnou s akademickou psychologií, která se ztotožňuje s technikami přírodních věd, kdežto psychoanalýza *„si vyvinula svou vlastní techniku spontánního podávání informací o sobě samém – volné asociace, které slouží jako hrubé údaje o lidské subjektivní zkušenosti“* (Schwarz, 2003, s. 10). Mezi psychoanalýzou a sousedními disciplinami dochází ke sporům, které bývají charakterizovány nedostatečnou pozorností věnovanou podstatným problémům a zabývají se více předsudky a obecně platnými představami o vědecké práci. Útoky na psychoanalýzu se staly nedílnou součástí dějin psychoanalýzy (Schwarz, 2003).

Psychoanalýza se rozvíjela v úzkém vztahu k událostem dvacátého století, jeho katastrofám i úspěchům, vývoji, ve kterém jde ruku v ruce ohromný nárůst bohatství s ohromným

nárůstem nerovnosti a vzrůstající chudobou. „Znepokojení vyvolané nestabilitou světového politického a ekonomického uspořádání ještě znásobuje znepokojení spojené s důsledky, jež budou mít ekonomické aktivity velkých společností pro životní prostředí v celosvětovém měřítku“ (Schwarz, 2003, s. 17). Toto prostředí působí na člověka, ovlivňuje ho i jeho vztahy k druhým lidem a vyvstává naléhavá potřeba terapie, která bude schopna porozumět příkořím páchaným na lidské duši a léčit je (Schwarz, 2003).

V posledních desetiletích došlo k roztříštění psychoanalytické teorie, jejíž hlavní funkcí v praxi je vysvětlení klinických jevů. To může vést k povýšení „klinických teorií“ na zákony. „Aby se shromažďování klinických pozorování stalo skutečně adekvátním základem pro psychoanalytickou teorii, je zapotřebí splnit alespoň čtyři následující podmínky:

- a) jasná logická vazba mezi teorií a technikou;
- b) deduktivní i induktivní úvahy ve vztahu ke klinickému materiálu;
- c) nedvojsmyslné užití termínů;
- d) ochota vystavit více klinické práce podrobnému zkoumání“ (Fonagy, Target, 2005, s. 286).

Světově uznávaní britští odborníci v oboru psychoanalýzy Peter Fonagy (nar. 1952) a Mary Target, kteří působí a vědecky bádají na University College London a vedle toho se věnují klinické práci s pacienty, spojují vědecké bádání s klinickou praxí a ve své knize *Psychoanalytické teorie: perspektivy z pohledu vývojové psychopatologie* (anglický originál 2003, česky 2005) předložili vývojový přístup k výkladu a pochopení psychoanalytických teorií a psychopatologie. Ukazují psychoanalýzu jako vědeckou disciplínu, která je schopna komunikace s ostatními vědami a je schopna kriticky revidovat své vlastní předpoklady. Dospěli k názoru, že psychoanalytickou klinickou praxí nelze logicky odvodit od žádné psychoanalytické klinické teorie, a to z následujících důvodů:

1. Psychoanalytická teorie se vyvinula na základě pokusu a omylu (připustil to i sám Freud). Tendence zastírat volné spojení teorie s praxí je škodlivá, znemožňuje imaginativní klinické zkoumání, protože podporuje iluzi teoreticky podložené jistoty.
2. Psychoanalytici nechápou, proč nebo jak jejich léčba působí, a ani netvrdí, že to chápou – povaha teoretického vysvětlení terapeutického působení je nevyčerpatelným tématem psychoanalytických konferencí. Stav poznání v této oblasti vystihl Ignacio Matte Blanco: „Faktem je, že se dosud nikomu nepodařilo zcela přesně rozpoznat, jaké jsou to

faktory a jak se kombinují s naším chápáním, aby vznikl lék“ (Fonagy, Target, 2005, s. 288).

3. Psychoanalytická praxe se od Freudova původního popisu v několika stručných pracích před první světovou válkou změnila pouze nepatrně, pokud vůbec. Rozdílné tempo pokroku v teorii a praxi je pozoruhodné a dalo by se stěží pochopit, nebýt toho, že tyto dvě aktivity jsou na sobě relativně nezávislé.
4. Také otázka terapeutické účinnosti by mohla naznačovat nezávislost teoretické a praktické sféry. Nedostatek důkazů o účinnosti sice ještě neznamena, že psychoanalýza není účinná, ale to lze také vysvětlit předpokladem, že praxe není logickým důsledkem teorie. Dosavadní důkazy podporují teorii myslí s nevědomými dynamickými prvky, neposkytují však pravidla převodu psychologické teorie na klinickou praxi.
5. Nebylo možné dospět k žádnému přesnému přiřazení terapeutické techniky k teoretické soustavě, praxe není logickým důsledkem teorie.
6. Psychoanalytická teorie je *„především o rozpracování psychologického modelu a způsobu, jakým jej lze uplatnit na pochopení duševní poruchy, v menší míře na jiné aspekty lidského chování (např. literaturu, umění, dějiny atd.). Výmluvným příkladem může být Freudovo dílo. Jeho práce o technice vydají sotva na jeden díl ze třiatváceti svazků sebraných psychologických spisů. Hodnota teorie pro psychoanalytickou praxi spočívá v rozpracování významu chování z hlediska duševních stavů. Praktické použití takového rozpracování nebo jeho užitečnost v praxi už nelze z teorie odvodit“* (Fonagy, Target, 2005, s. 289).

Peter Fonagy a Mary Target v závěru své práce shrnují závěry a další směřování psychoanalýzy, její slučitelnost s novými poznatky, které přicházejí z genetiky a dalších příbuzných oborů, a možností začlenění psychoanalytických poznatků do vývoje v jiných oblastech, vytyčují některé budoucí úkoly pro psychoanalyticky orientované kliniky a výzkumné pracovníky. *„Základním úkolem pro psychoanalytické teoretiky je rozpoznat ve spojení mezi praxí a teorií slabinu, že změny technik nedokáží potvrdit ani vyvrátit uctívané ideje a že praxi lze radikálně změnit s teoretickými změnami nebo bez nich. Pak bychom viděli, jak nadaní klinici pozměňují techniku, ale zůstávají věrní ústředním předpokladům psychoanalýzy. Středem tedy zůstává nevědomá motivace a nevědomé procesy, ale pokrok v jiných oblastech může být s to optimalizovat klinickou účinnost. Důkladná obeznámenost s psychoanalytickými myšlenkami však zůstane nezbytná pro ocenění komplexnosti klinického*

setkání... Psychoanalytická věda by měla být chápána jako integrační disciplína, která čerpá z celé řady vědeckých disciplín a jiných zdrojů informací a soustředí se na útrapy, jež subjektivní aspekty zkušenosti vytvářejí v průběhu adaptivního a maladaptivního vývoje jedince. Psychoanalytická teorie je velmi životaschopná a ve století, které nedávno skončilo, nebyl její potenciál pro obohacení našeho chápání vývojové patologie plně využit“ (Fonagy, Target, 2005, s. 314–315).

Psychoanalytická teorie se stala východiskem pro využití výkladu pohádek, které vycházejí ze stejné duševní úrovně jako sny a jsou transportním prostředkem mezi naším vědomím a nevědomím. Pohádky lze zkoumat z hlediska kulturněhistorického, lingvistického i sociálního; jejich psychoanalytická interpretace uvádí do logické spojitosti všechny obrazy a symboly, které jsou cestou k pochopení duševních procesů.

2 Pohádky a jejich význam

2.1 Pohádky a jejich místo v literatuře

Nejstarší představitelkou slovesné kultury českého národa je ústní lidová tvorba, jejíž významnou součástí jsou také pohádky³ (báchorky), obvykle prozaické vyprávění o smyšleném světě a nadpřirozených silách. V lidových pohádkách jako žánru lidové slovesnosti se uplatňovala především fantastika, pronikaly sem však i motivy ze současnosti a pohádky odrážely skutečnost viděnou lidovými očima a z lidových pozic, byly odrazem společenského vývoje a způsobu života, prezentovaly vztahy dobra a zla, kde hrdinové vítězí nad zlem představovaným úklady lidí či smyšlených bytostí, v mnohých pohádkách se odráží mytologie, nacházíme v nich zkušenosti i moudrosti jejich vypravěčů, obsahují poučení, ale i prvky zábavy a humoru. V našem prostředí ovlivnilo folklórní pohádky křesťanství a některá tato vyprávění tak jsou na přechodu jednak k legendám a jednak k pověstem.

Folklórní pohádky jako jiné útvary lidové slovesnosti byly šířeny ústním podáním a procházely řadou změn. Jejich nejstarší podoby známe díky sběratelům a národopiscům, kteří je zachytili písemně a vyčlenili tak pohádku jako samostatný literární žánr. Mezi nejvýznamnější se zařadili Charles Perrault⁴ (1628–1703), Hans Christian Andersen⁵ (1805–1875), bratři Jacob a Wilhelm Grimmovi⁶ a z českých sběratelů Karel Jaromír Erben⁷ (1811–1870) a

³ Termín pohádka se v přeneseném smyslu užívá jako synonymum krásy, bohatství, šťastného konce, ale i ve významu expresivním – „pohádka“ jako výmysl, lež.

⁴ V jeho knize *Pohádky Matky husy* (1697) nalezneme nejznámější pohádky: Kocour v botách, Šípková Růženka, Popelka, Sněhurka, Červená karkulka, O perníkové chaloupce.

⁵ Andersen dával přednost umělým pohádkám před lidovými, často velmi drsnými. Témata pro ně čerpal z vlastní fantazie, ale i z lidové tradice, teprve později se zaměřil na všední život. Živým vyprávěním vyjádřil přesvědčení o vítězství kladných stránek lidské povahy.

⁶ Jacob Grimm (1785–1863) a Wilhelm Grimm (1786–1859) zaznamenali např. pohádky: Jeniček a Mařenka, Šípková Růženka, Popelka, Sněhurka.

⁷ Dokladem jeho dlouholetého a soustavného zájmu o studium lidových pohádek, zvláště slovanských, je jeho edice *Sto proudurodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních* (1865). Největší úsilí však věnoval přípravě vydání pohádek českých, které jednotlivě publikoval od poloviny čtyřicátých let 19. století – knižně vyšly teprve roku 1905 a edičně je připravil Václav Tille (*České pohádky*) – Erben se svým ztvárněním lidového vyprávění snažil odkrýt předpokládanou původní osnovu příběhu pohádek, např. Dlouhý, Široký a Bystrozraký, Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda, Zlatovláska, Pták Ohnivák a Liška Ryška.

Božena Němcová⁸ (1820–1862).

Od středověku vznikaly rovněž autorské pohádky, a to především zpracováním známého díla (ve středověku např. rytířské epiky), které jsou od 19. století nejčastějším druhem pohádek – kromě tištěných jsou také divadelní a filmové, kdy původní příběh a smysl pohádky ustupuje záměru tvůrce. Ve 20. století nastal velký rozmach tvorby především filmových pohádek, ve kterých se objevují i aktuální problémy současnosti. Kreslené, loutkové a animované filmy se staly oblastí komerce, přestávají být pohádkou a stávají se prezentací žertovného obsahu. Kouzla se z pohádek často vytrácejí díky moderním technickým možnostem dnešní doby a jiným nárokům na život. Děj počítačově animovaných filmů (především americké provenience) je převážně zasazen do dnešního technicky vyspělého světa, také prostředí je ovlivňováno dnešní civilizací. Někteří převážně evropské tvůrce filmových pohádek se naopak snaží použít co nejvíce prvků pohádek klasických. Opravdový význam a účinek pohádky je možné ocenit a pohádkové kouzlo zažít jen z příběhu v jeho původním tvaru (Bettelheim, 2000).

Pohádky jsou chápány jako součást tzv. dětské literatury, protože jsou jedinečným literárním útvarem i uměleckým dílem zcela srozumitelným dítěti jako žádný jiný druh umění. Pohádky patří ke zlatému fondu národních literatur a odrážejí také pohled našich předků na život a svět. Pomocí symbolů a fantastických jevů jsou vyjádřeny tužby a představy, které ústí do ústředního motivu boje dobra proti zlu; vítězství dobra je vyjádřením touhy lidí po lepším a spravedlivém světě, kde dobro bude odměněno a zlo potrestáno či zničeno. Pohádky se vyprávěly dětem, ale tvořili je lidé dospělí a ti byli nejenou i jejich posluchači, zejména na venkově v zimním období. Ústním podáním se pohádky šířily, doplňovaly a staly se součástí ústní lidové tvořivosti, pro lidi na venkově se vyprávění pohádek stalo základní duchovní činností.

---

⁸ Náměty ke svým báchorkám *Národní báchorky a pověsti* (1845–1847) shromáždila na Chodsku a v severovýchodních Čechách. Lidové vyprávění jí sloužilo jako východisko vlastní tvorby a osobitého pojetí pohádkových námětů.

2.2 Význam pohádek

Pohádky jsou jedinečné nejen jako literární útvar, ale také jako umělecké dílo zcela srozumitelné dítěti tak, jako žádný jiný druh umění. Nacházíme v nich vyjádřené naše kulturní dědictví, které je skrze ně sdělováno dětské mysli. Pohádky jsou zajímavé z hlediska folkloristického i z pohledu teorie literatury, představují však i hlubší vhled do lidské duše, do symbolického života.

Pohádky jsou jedním z prvních prostředků ovlivňování dítěte, rozvíjejí jeho slovní zásobu, představivost, myšlení, působí na vytváření postojů a názorů, přinášejí naději v lepší budoucnost, nabízejí řešení základních lidských problémů. Poskytují dítěti zábavu i poučení o něm samém a podporují osobnostní růst. Obrazným způsobem znázorňují, co je součástí procesu zdravého lidského vývoje a činí tento vývoj přitažlivý pro dítě, aby se do něj zapojilo. Nejdůležitější a současně neobtížnější úkol při výchově dítěte je pomoci mu nalézt životní smysl. K tomu je zapotřebí zažít během růstu nejednu zkušenost, které učí dítě rozumět sobě a tím i druhým a současně na obranu proti životním protivenstvím si buduje vnitřní zdroje, aby se jeho pocity, představy a rozum vzájemně podporovaly a obohacovaly. Nejvhodnější je působení rodičů a ostatních, kteří se o dítě starají, a správným způsobem předávané kulturní dědictví – tím ovšem není mělká tzv. dětská literatura, která nerozvíjí dětskou mysl a osobnost. Až na vzácné výjimky neobohatí a neuspokojí z dětské literatury nic víc než lidová pohádka. Pohádky představují velký a psychologicky pozitivní příspěvek pro vnitřní růst dítěte a jeho citové zaujetí; potěšení, které zažíváme při naslouchání pohádce, pramení z literárních kvalit pohádky jako uměleckého díla – právě to je předpokladem psychologického dopadu na dítě. Dítě je v životě často zmatené, čelí různým problémům a pohádka mu nabídne pomocnou ruku tím, že promlouvá k jeho nevědomí, dává tvar nevědomějším úzkostem a uleví jim, aniž by vůbec vstoupily do vědomí. Po staletí nabývaly převypravováním pohádky stále větší vytříbenost, až nabyly schopnosti sdělovat zároveň zjevné i skryté významy a promlouvat tak ke všem rovinám lidské osobnosti způsobem, který oslovuje dítě i dospělého.

„Základní funkcí pohádek je vnést smysl a řád do dětem původně nesrozumitelného, skoro chaotického světa, jemuž děti, obzvláště v době předškolní, nemohou plně porozumět. Dát smysl tomu, co se děje kolem... svět dospělých je komplikovaný a složitý labyrint, který musí

být převeden na dětské chápání. Vedle lásky, péče, opatrování, může svět dospělých také vzbuzovat nepochopení a úzkost... Pohádka svou jednoduchou fabulí, jasnou polarizací dobra a zla, pochopitelnými zápletkami a krásou jazyka převádí chaotický a nesrozumitelný svět před vyvíjející se dětskou duší ve srozumitelných obrazech. To je asi ta nejdůležitější funkce pohádky: strukturovat skutečnost. Ze skutečnosti zkušenosti teprve vyrobit. Promluvit jazykem, jemuž budou děti rozumět“ (Černoušek, 1990, s. 7–8). Pohádky informují o zkouškách, které vyvstanou ve skutečném životě, i o úsilí, které je nutné vynaložit na zvládnutí úkolů; vždy končí úspěchem a dítě, které se ztotožňuje s hrdinou, takové šťastné zakončení vyžaduje. Téměř každá klasická pohádka nějakým způsobem řeší dětský problém – jsou to přímo univerzální strukturální vzorce, podle nichž se vyprávění v pohádkách odvíjí. Ve dvacátých letech minulého století vydal sovětský badatel Vladimír Jakovlevič Propp (1895–1970) knihu *Historické kořeny kouzelné pohádky* o analýze struktur zápletek v pohádkách, přičemž vycházel z rozboru struktury a formy velkého množství ruských pohádek. Zabýval se zejména ruskou lidovou literaturou, bylinami i lyrickými písněmi, pohádkami, ale i otázkou žánrů. Přínosem je zejména jeho morfologicky pojatý koncept rozboru pohádek. Dospěl k závěru, že v každé z nich se objevuje jistá „univerzalita pohádkového dění“, nezpochybnitelně dramatická linie pohádkového vyprávění, které vždy končí šťastným rozuzlením (Černoušek, 1990).

Vědecký zájem o pohádky začal v 18. století a projevil se ve sbírání základních lidových pohádek. Stejně téma se opakovaně objevovalo v evropských zemích v množství variací, ale v té době ještě neexistovala hypotéza o obecném kolektivním nevědomí, a tak se diskuse rozvíjely ve smyslu místa původu a vzniku pohádky, odkud se rozšířila. V různých světových kulturách nacházíme u lidových pohádek podobné znaky i přes to, že mezi jejich nositeli neexistoval kontakt. Podobné pohádky tak byly nalezeny v podání indiánských kmenů, u Arabů, ale i v Evropě. Takzvaná symbolická škola vycházela ze základní myšlenky, že mýty jsou symbolickým výrazem hlubších filozofických myšlenek a obsahují mystické učení o některých nejhlubších pravdách o bohu a světě. Jiné důkazy směřovaly k prokázání, že všechny pohádky mají svůj původ v Indii a do Evropy se dostaly později. Ještě ve 20. století existoval směr, který předpokládal, že každá pohádka má zemi svého vzniku; současně existovalo hnutí, které se pokusilo interpretovat obrazy mýtů jako popisy přírodních jevů, jiná hypotéza předpokládala, že základní motiv pohádky a místní pověsti pochází ze snů. Freudova psychoanalýza zdůrazňovala úlohu potřeb, zejména sexuálního pudu, v duševním

životě, kdežto přívrženci Adlerovy školy „individuální psychologie“ postavili svůj systém na potřebě sociálního uplatnění, podle jungovské archetypové psychologie jsou folklórní pohádky abstrakcí místních pověstí a projevem kolektivního nevědomí, jehož důsledkem je jejich podobnost u různých civilizací, které žily v rozdílných podmínkách a lišily se úrovní své vyspělosti. Řadu pohádkových motivů nacházíme na celém světě – jde o jakési kolektivní sny, které v pohádce hledá její psychologická interpretace a její psychoanalytický výklad (Franz, 2008).

Podle psychoanalytického modelu lidské osobnosti obsahují pohádky důležitá sdělení pro vědomou, předvědomou a nevědomou mysl, i když se v daném okamžiku nalézá na kterékoliv úrovni vývoje. Tím, že pohádky pojednávají o všeobecných lidských problémech a zejména těch, které zaměstnávají dětskou mysl, obracejí se k pučícímu *Já*, podněcují jeho rozvoj a přitom ulevují předvědomým a nevědomým tlakům. Děj příběhů dodává těmto pudovým tlakům přesvědčivou důvěryhodnost i podobu a současně ukazuje, jak je uspokojit v souladu s požadavky *Já* a *Nadjá*. Dítě při naslouchání pohádce v ní nachází podněty a příklady k urovnání svého chaotického duševního života. Pohádka mu navrhuje oddělit nesourodé a matoucí stránky zkušenosti jednu od druhé a rozdělit je na protiklady a promítá je do různých postav. Ani Freud nenalezl lepší způsob, jak se vyznat v neuvěřitelné směsici protikladů existujících současně v naší duši a niterném životě, než vytvořit pro jednotlivé stránky osobnosti symboly (*Ono*, *Já* a *Nadjá*). Tím, že se vnitřním procesům dostalo pojmenování, staly se z nich entity, každá se svými vlastnostmi. Když uvažujeme o vedlejších citových významech, které abstraktní psychoanalytické termíny mají pro většinu uživatelů, pak vidíme, že tyto abstrakce nejsou vůbec vzdálené pohádkovým personifikacím (Bettelheim, 2000).

Pohádky nabízejí dítěti nesmírně bohatý fantazijní život a brání tak uzavření dětské představivosti do denních snů, které se stále točí kolem několika málo omezených myšlenek. *„Freud řekl, že myšlenka je zkoumání možností, jak se vyhnout všem nebezpečím, které obsahuje skutečný čin. Myšlenka vyžaduje malý výdaj energie, takže když jsme si rozmysleli, jaké jsou výhledy na úspěch a jak nejlépe ho dosáhnout, máme volnou energii pro skutek. To platí o dospělých;... Ale myšlenky malého dítěte nepostupují spořádaně jako u dospělého – jeho myšlenky jsou fantazie... Nabízet mu rozumovou dráhu jako hlavní nástroj k třídění jeho pocitů a k porozumění světu dítě jenom mate a omezuje“* (Bettelheim, 2000, s. 118). Pohádky

mají největší účinek a cenu pro dítě ve věku kolem čtyř, pěti let, ovšem v nevědomí každého věku se objevují separační úzkost a strach z hladu, a proto má pohádka význam i pro mnohem starší děti. Pohádky ovšem mají velký psychologický význam pro děti bez ohledu na jejich věk – dítě čelí různým problémům a v pohádkách nalezne bohatý osobní smysl, protože mu umožňují podle potřeby změnu v identifikaci. Dítě samo projeví zájem o pohádku, která je pro ně důležitá; nakonec přijde doba, kdy dítě z oblíbené pohádky vyzíská vše, co potřebovalo, nebo kdy jeho problémy jsou vystřídány jinými, a dítě se bude těšit z jiného příběhu. Ve vyprávění pohádek je vždy nejlepší nechat se vést dítětem (Bettelheim, 2000). Nic na světě nenahradí živé vyprávění, nebo alespoň předčítání pohádek – tehdy vzniká podivuhodně blízký komunikační kontakt mezi dospělým a dítětem, společné prožívání, pocit důvěry a vzájemnosti. Vyprávění je dětské duši nejbližší a nejvíce ji oslovuje, snad proto, že vypravěč do svých slov vkládá také své city, působí na příjemce verbálního sdělení i neverbálně (mimikou, zabarvením hlasu, tempem řeči, pauzami).

Pohádka má význam výchovný, poznávací a vzdělávací, ale také terapeutický – promlouvá k nevědomí dítěte, jeho strachům a úzkostem, odpovídá na traumata, která mohou děti prožívat při setkávání s nesrozumitelnými citovými reakcemi dospělých, poskytuje vodítko, jak se v citových problémech orientovat, předznamenává erotickou výchovu a předkládá optimistické vidění světa. *„Pohádky jsou vyprávění směřující... k sjednocování protikladů, k usmiřování protichůdných sil, slovem k dosahování celistvosti. Pohádky, dobře vyprávěné a dobře pročitáné, již v dětství připravují solidní základy pro pozdější stavbu celistvé, integrované osobnosti dospělého člověka“* (Černoušek, 1990, s. 27). Díky pohádkám se děti učí správně myslet a tvořivě řešit problémy, protože tvořivé myšlení především předpokládá nápady – a jak dostávat nápady se děti mimo jiné učí právě poznáním světa pohádek. Pohádky působí na duševní rozvoj dětí (poskytují podněty, z nichž se utvářejí různé psychické vlastnosti, skládající se v charakterovou strukturu osobnosti), podporují růst sociálního citění a nabízejí řadu postav a činů, s nimiž se malé děti naprosto přirozeně ztotožňují. Pohádky pomáhají vytvářet optimální poměr mezi vnímáním reality a vlastním sebehodnocením, pozoruhodně přetváří ideální děje do realistických skutečností. *„Pohádky mají tudíž zázračnou moc: na jedné straně jsou fantastické, kdežto na straně druhé tvrdě realistické. Ukazují na limity vlastní představivosti, napravují přemrštěné ideály“* (Černoušek, 1990, s. 179). Představují „kouzelné zrcadlo“, ve kterém se odráží život, a proto obsahují symbolické odpovědi na téměř všechny krizové okamžiky psychického vývoje. Niterné

duševní pochody se v pohádkách přeměňují na vnější a díky tomu, že jsou zobrazovány prostřednictvím postav a událostí příběhu, se stávají srozumitelnými. Tradiční hinduistické léčitelství dávalo duševně zmatené osobě k meditaci pohádku, která dávala jeho problému podobu; pohádka je léčivá, pokud pacient pomocí meditace o svých vlastních problémech obsažených v příběhu nalezne vlastní řešení. Stejně tak pro dítě je potřebné, aby našlo smysl života a bezpečí v sobě samém tím, že „*osobním problémům porozumíme a řešíme je vlastními silami, ne tím, že nám to druzí vysvětlí*“ (Bettelheim, 2000, s. 22).

Studium pohádek je dnes součástí psychoterapeutického vzdělávání. Psychologická interpretace znamená, že výkladem pohádek hledáme a nacházíme úplný základ emocí, fantazie a jednání. Zájem o pohádky je umocněn vědomím, že jsou významným prostředkem výchovy (především morální) a ovlivňují vývoj dětí. „*Jako všechny velké výtvoř umění pohádky současně těší i vychovávají. Jejich genialita spočívá v tom, že tak činí způsobem, který promlouvá přímo k dětem. Hlavním úkolem dítěte ve věku, kdy jsou pohádky pro ně nejvýznamnější, je pokusit se o urovnání niterného chaosu mysli, aby mohlo lépe rozumět samo sobě, což je nezbytný předpoklad pro dosažení shody mezi jeho vnímáním a vnějším světem*“ (Bettelheim, 2000, s. 55).

Podle M. Černouška pohádky ve své nekonečné rozmanitosti představují nejen morální poučení pramenící z lidové moudrosti, ale jedinečný psychologický soubor terapeutické hodnoty. „*Pohádky jsou jedinečným průvodcem po vývojové cestě psychiky od narození, přes dospívání až ke konečnému hledání vlastní identity. Každá pohádka se dotýká jiných složek psychického vývoje*“ (Černoušek, 1990, s. 28). Psychoanalytický výklad pohádek je proto jedinečným prostředkem k porozumění komplikovaným duševním vztahům a procesům, přičemž nabízí řešení z moudrosti na nevědomé úrovni. Je to cesta pro terapeuta či pedagoga, který z psychoanalytické interpretace může dospět k pochopení vnitřních zmatků dítěte a tím k volbě způsobu a postupu pomoci směřující k jejich zvládnutí.

2 Psychoanalytický výklad pohádky

Červená Karkulka

3.1 Výklad pohádek z hlediska hlubinné psychologie

Pohádky, na rozdíl od jiných druhů literatury, vedou dítě k objevování vlastní identity a naznačují mu, jaké zkušenosti bude potřebovat k dalšímu rozvoji své osobnosti. Jasně mu sdělují, že úspěšný, dobrý život je i přes nepřízeň osudu dosažitelný, ale vyžaduje to nenechat se odradit od nebezpečí. V pohádkách se niterné duševní pochody proměňují na vnější a stávají se srozumitelnými díky tomu, že jsou zobrazovány prostřednictvím postav a událostí příběhu. Pohádka nevypovídá o vnějším světě, i když třeba realisticky začíná a je proložena rysy každodennosti. Naturalistická podoba příběhů je důležitým vynálezem, protože jasně dává na vědomí, že pohádky nechtějí být užitečnou informací o vnějším světě, ale týkají se vnitřních pochodů, které se odehrávají v jednotlivci (Bettelheim, 2000). Německý básník Friedrich Schiller (1759–1805) to vyjádřil slovy: „*V pohádkách, které jsem slýchal v dětství, spočívá hlubší význam než v pravdě, kterou učí život*“ (Bettelheim, 2000, s. 9).

Skryté, instinktivní a nevědomé podněty ukryté v mýtech a pohádkách zkoumali představitelé hlubinné psychologie, z nichž psychoanalyticky školy S. Freuda se snažili ukázat, jaký druh vytěsněného nebo jinak nevědomého materiálu tvoří základ mýtů a pohádek a jaký má vztah ke snům a dennímu snění. Vztah snových obrazů a pohádkových vyprávění studoval psychologickou metodou jako první S. Freud (*Výklad snů*, 1900), přičemž navázal na tradici romantismu předchozího století, kdy se bezvýhradně přijímalo sepětí mezi snem a pohádkou (Černoušek, 1990). Přívrženci C. G. Junga k tomu ještě zdůrazňují, že postavy a události v těchto příbězích představují archetypové psychologické jevy, podle kterých jsou utvářeny, a že symbolicky vyjadřují potřebu dosáhnout vyšší úrovně *jáství* – vnitřní obrody, která nastane, když člověk získá přístup k nevědomým silám osobním a rasovým (Bettelheim, 2000, s. 38).

Žádný systematický rozbor pohádek z psychoanalytického hlediska dosud neexistuje. V roce 1913 Freud publikoval na toto téma dva krátké články – *Märchenstoffe in Träumen*

[Výskyt pohádkového materiálu ve snech] a *Das Motiv der Kästchenwahl* [Téma tří šperkovnic]. Ve Freudově práci *Aus der Geschichte einer infantilen Neurose* [Historie infantilní neurózy; ve známost vešla jako *Vlčí muž*] hrají důležitou roli *Červená Karkulka* a *Vlk a sedm kůzlátek* bratří Grimmů. Na pohádky odkazují mnohá jiná psychoanalytická díla, ale téměř všechna jen okrajovým způsobem, jako např. Anna Freud *Das Ich und die Abwehrmechanismen* (1964). Z mnoha pojednání zabývajících se pohádkami z freudovského hlediska cíleněji lze uvést Otto Ranka, Alfreda Wintersteina a z pozdějších autorů Ericha Fromma, který se v díle *The Forgotten Language* (1951) – vyšla v českém překladu pod titulem *Mýtus, sen a rituál a jejich zapomenutý jazyk* roku 1999 – zmiňuje o Červené Karkulce (Bettelheim, 2000, s. 306–307). Pohádkami z freudovského pohledu se zabýval také americký psycholog a psychoanalytik rakouského původu Bruno Bettelheim (1903–1990), především v knize *Kinder brauchen Märchen* [Děti potřebují pohádky] a v práci *The Uses of Enchantment, The Meaning and Importance of Fairy Tales* vydané roku 2000 v českém jazyce pod názvem *Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době*.

Mnohem vyčerpávajícím způsobem pojednává o pohádkách ve svých dílech C. G. Jung a jungovští analytici, podle nichž jsou pohádky (podobně jako kolektivní mýty nebo individuální sny) poselstvím a vyjádřením vnitřního, opravdového bytostného jádra člověka. Proto nacházíme na celém světě řadu podobných základních pohádkových motivů, které jsou jakýmsi kolektivními sny, které zachycují typické situace vědomého i nevědomého života, jež mají mocný psychotherapeutický a výchovný potenciál. Prací napsaných z jungovské perspektivy je značné množství – jejich pojetí vychází z toho, že pohádky zobrazují archetypy v jejich nejjednodušší, nejhutnější a nejpřesnější podobě a v tomto čistém tvaru nám archetypové obrazy poskytují nejlepší návod k porozumění procesům, které se odehrávají v kolektivní psyché. Podle Junga je každý archetyp ve své podstatě nevědomým psychickým faktorem, jehož obsah nelze přeložit do intelektuálních pojmů – můžeme jej popsat na základě vlastní psychologické zkušenosti a srovnávacího výzkumu. Pohádka je sama sobě tím nejlepším vysvětlením – její význam spočívá v souhrnu jejích motivů, které jsou vzájemně svázány dějem. Na pohádkách lze studovat srovnávací anatomii psyché. U mýtů, pověstí nebo jiného složitějšího mytologického materiálu je základní vzorec lidské psyché skryt pod množstvím kulturního materiálu. V pohádkách je však takového specifického vědomého kulturního materiálu mnohem méně, a proto se v nich základní vzorce psyché zračí daleko jasněji. Studium pohádek je důležité, protože pohádky popisují

obecně lidské základy v jednoduché formě, která vyjadřuje nejobecnější a současně nejhlubší lidské struktury. Pohádka stojí mimo kulturní a rasové rozdíly, a proto může tak snadno putovat. Řeč pohádek se tedy jeví jako mezinárodní jazyk celého lidstva – všech dob, ras i kultur (Franz, 2008).

Tento přístup jungovských psychoanalytiků k pohádkám představuje kniha Marie-Louise von Franz, *Psychologický výklad pohádek: Smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie* (Portál, Praha 2008) – v předmluvě k jejímu českému vydání napsal Ludvík Běřák: „*Studium pohádek tvoří dnes samozřejmou a nepostradatelnou součást psychoterapeutického – a zejména analytického, resp. jungovského – vzdělávání. Právě v této oblasti je dílo Marie-Louise von Franz zakladatelské... Pohádka je kus mocné vnitřní symbolické skutečnosti, která znovu ožívá v každém vyprávění a přirozeně vybízí k interpretaci. Psychologická interpretace pro Marie-Louise von Franz znamená, že amplifikovaný (tedy paralelami rozhojňný a obohacený) příběh se překládá do psychologického jazyka. Takový výklad dovoluje v pohádce hledat a nacházet, úplný základ pocitů, emocí, fantazie a jednání*“ (Franz, 2008, s. 8). Marie-Louise von Franz po letech práce dospěla k závěru, že všechny pohádky usilují o to, aby popsaly jednu a tutéž psychickou skutečnost, která je natolik komplexní a obsáhlá a pro nás ve všech svých rozmanitých aspektech tak obtížně rozpoznatelná, že je třeba stovek pohádek a tisícových opakování, aby ji bylo možné zprostředkovat; a ani pak nebude toto téma nikdy vyčerpáno. Tato neznámá skutečnost, kterou Jung nazývá „Selbst“ (*self*), představuje zároveň psychický celek individua a paradoxně i regulující centrum celého kolektivního nevědomí. Každý jedinec a každý národ však prožívá psychickou realitu po svém. Různé pohádky poskytují průřezy rozličných fází této zkušenosti (Franz, 2008).

K interpretaci pohádky podle Marie-Louise von Franz, tedy v jungovském pojetí, lze využít kteroukoliv ze čtyř funkcí vědomí. „*Myslivý typ bude poukazovat na strukturu a způsob, jakým jsou jednotlivé postupy spojeny. Citový typ je uspořádá do hodnotové hierarchie, což je také zcela racionální. Citová funkce umožňuje dobrou a úplnou interpretaci pohádky. Percepční typ si prostě symboly velmi přesně prohlédne a bude je amplifikovat. Intuitivní typ uvidí soubor obrazů tak říkajíc v jeho jednotě. Bude mít největší nadání k tomu, aby ukázal, že celá pohádka není rozvláčný příběh, ale ve skutečnosti jediné poselství rozštěpené do*

mnoha fazet“ (Franz, 2008, s. 22). Nejlepší interpretace se dosáhne s využitím všech čtyř funkcí; jde o umění, které se nedá naučit, musí se cvičit.

Při interpretaci pohádek doporučuje Marie-Louise von Franz některá pravidla. Archetypový příběh rozdělujeme na několik kroků. Začíná se s expozicí – *místem a časem*, které jsou v pohádce vždy zřejmé („Byl jednou jeden...“); místem příběhu je ono *kdesi* kolektivního nevědomí, jemuž chybí prostor a čas. Následuje představení zúčastněných osob (*dramatic personae*) a další fází pohádkového příběhu je expozice neboli *počátek problému* – na začátku příběhu se vždy vynoří nějaká potíž, protože jinak by to nebyl žádný příběh; zde je třeba určit, o co v této potíži psychologicky jde. Potom přijde *peripetie* (může být buď krátká, nebo dlouhá) – přijdou výšky a hloubky příběhu; peripetií může být více. Poté následuje, až na několik málo výjimek, *lysis* (vyvrcholení) nebo někdy katastrofa; lze také hovořit o pozitivní nebo negativní *lysis*, o konečném výsledku. *Lysis* může mít někdy dvojitý konec: je to šťastný konec, za nímž následuje negativní poznámka vypravěče. Taková strofa na konci pohádky představuje *rite de sortie* [výstupní rituál], protože pohádka člověka odnese daleko, do dětského světa kolektivního nevědomí, kde nesmíme zůstat – z pohádkového světa musíme být zase vyvedeni nazpět. Dříve než vyslovíme jakékoli závěry, musíme projít srovnávací materiál. Musíme se ptát, zda se tento motiv vyskytuje i v jiných pohádkách a jak se tam projevuje. Je třeba znát průměrnou situaci, a právě proto je potřebný srovnávací materiál, který umožní poznat srovnatelnou strukturu všech symbolů. Díky tomu je možno lépe porozumět zvláštnostem a jen tak lze pochopit výjimku. Amplifikace představuje rozšíření pohledu díky množství paralel. Když shromáždíme paralely, je možné přejít k dalšímu motivu, a tak propracovat celý příběh. V následujícím kroku musíme rozvinout kontext příběhu, provedeme srovnání aspektů obrazu vystupujícího tvora (zvířete, člověka, nadpřirozené bytosti) k jiným účastníkům děje. Pak lze přistoupit k samotné interpretaci, to je k úloze přeložit amplifikovaný příběh do psychologického jazyka. Taková jungovská interpretace se opírá o vlastní nevědomý instinktivní základ psychologa-interpretu a je samozřejmě relativní (Franz, 2008). Interpretace pohádek z hlediska Jungových archetypů může obohatit práci psychologa s klienty, ale z čistě teoretického hlediska se podle Aleny Plhákové jeví jako poněkud diskutabilní: „*Myšlenkový postup zde vede od fantazijního produktu k psychologickému konstrukt, který je rovněž svým způsobem produktem lidské imaginace, takže kruh se uzavírá*“ (Plháková, 2005, s. 253).

K vnějším produktům lidské fantazie patří mýty a pohádky, jejichž psychologický výklad se využívá při terapeutické práci s klienty. Možnostmi psychologického výkladu pohádek se věnují kromě již uvedené Marie-Louise von Franz (2008) i další autoři – Bruno Bettelheim (2000) a Michal Černoušek (1990), kteří se shodují v tom, že pohádky, které oslovují především děti předškolního věku, jim pomáhají zvládnout a zpracovat psychické napětí a vnitřní konflikty. Výstižně to formuloval Michal Černoušek, když napsal: „... *pohádky předkládají dětem významy různých životních problémů, které během svého růstu musí individuálně vyřešit, aby nezůstaly v zajetí infantilismu i v dospělosti. Tyto problémy a způsoby jejich vyřešení jsou dětem tlumočeny ve srozumitelných konkrétních obrazech a jasných symbolech. Poučovat děti o dobru a zlu nebo o etických principech jednání abstraktními pojmy je aktivita zcela zbytečná. Pohádkové postavy reprezentují dobro a zlo v přímo ideálních dimenzích. Klasické pohádky představují sice nesystematické, ale přitom vysoce praktické vademecum vývojové psychologie v alegorických obrazech*“ (Černoušek, 1990, s. 14).

3.2 Pohádka Červená Karkulka a její varianty

Prameny děje pohádky sahají do nejstaršího období ústní lidové slovesnosti, podobné příběhy se vyprávěly ve Francii i Itálii a není vyloučeno, že mají spojitost i s podobnými báčorkami orientálními. Zřejmě nejstarší písemnou verzi uchoval Charles Perrault ve své knize z roku 1697 *Contes de ma mere l'oye* [Pohádky matky husy], v níž shromáždil některé dnes již klasické pohádky – později zpracované i jinými pohádkáři – Popelka, Sněhurka, O perníkové chaloupce a také Červená Karkulka (*Le Petit Charpeon Rouge*), která ovšem není zachycením dosud ústně vyprávěného příběhu, ale její příhoda je upravena a v jejím závěru je připojeno moralizující poučení, jak to bylo obvyklé v osvětské době. Karkulka (obléká si červenou čepičku resp. kapuci) nese babičce do sousední vesnice koláč a malý hrnek másla, cestou potká vlka, který nemohl Karkulku sežrat, protože nedaleko v lese byli dřevorubci; zeptal se Karkulky, kam jde a řekl jí, že jde babičku také navštívit a že poběží a uvidí se, kdo tam bude dřív. Běžel kratší cestou a babičku sežral, lehl si do postele a čekal na Karkulku. Ta zatím šla druhou delší cestou a natrhala babičce kyticí. Když vešla, vlk ji vyzval, aby si lehla také do postele, když tak učinila, položila babičce-vlkovi otázky – proč má tak velké

ruce, nohy, uši, oči, a když se zeptala na zuby, vlk ji sežral.⁹ Příběh měl být varováním před sdílností k neznámým mužům.

Z Perraultovy verze nejspíše čerpali Jakob a Wilhelm Grimmovi, kteří příběh o Červené Karkulce vydali v roce 1812 pod názvem *Rotkäppchen* ve sbírce *Kinder- und Hausmärchen*. Vycházeli ze dvou ústně podávaných německých verzí příběhu, z nichž z první, která se silně shoduje s podáním Perraultovým, se stala základem příběhu, ale závěr je jiný – Karkulku a babičku zachrání lovec. Z druhé verze vytvořili bratři Grimmové jakýsi dodatek, kterým příběh pokračuje: Karkulka s babičkou využívají svých zkušeností, když se opakuje setkání Karkulky s jiným vlkem, ale ta běžela k babičce a obě se zamkly v chaloupce; vlka, který se schoval na střeše a čekal na Karkulku, vylákala babička, která nechala Karkulku nanosit do necek před domkem vodu zbylou od vaření klobásů, ve které se vlk utopil, když byl přilákan vůní (viz příloha č. 1).

Národopisná sběratelská činnost Karla Jaromíra Erbena v 19. století byla zaměřena také na pohádky a pověsti, které byly vydány pod názvem *Sto prstonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních* v roce 1865 (též s názvem *Slovenská čítanka*) a *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských* v roce 1869 – v tomto výboru je zahrnuta i pohádka *Červená karkulka* (viz příloha č. 2). Soubor Erbenových českých pohádek uspořádal a vydal roku 1905 Václav Tille (1867–1937) pod názvem *České pohádky*. Erbenova *Červená karkulka* se v mnoha prvcích děje shoduje s první částí téhož příběhu v podání bratří Grimmů.

Variant příběhu o Červené Karkulce je značné množství, některé vytvářené v současné době zacházejí až k ironii a hrubostem. Moje děti poznaly příběh o Červené Karkulce ve svérázném podání své babičky, jak dále uvedu podrobněji.

---

⁹ Překlad původní verze pohádky o Červené karkulce napsané Perraultem. Překlad Jiří Ulrich. [online]. c09-08-2009 [cit. 10. 11. 2009]. Dostupné na WWW: <http://karkulkovskaakademie.blog.cz/0907/puvodni-verze-pohadky-o-ck-napsane-perraultem>.

3.3 Pokus o vlastní psychoanalytický výklad pohádky

Červená Karkulka

Existuje celá řada psychoanalytických rozborů pohádky Červená Karkulka, z nichž některé vycházejí z freudovského schématu analýzy zdůrazňující úlohu potřeb, zejména sexuálního pudu, v duševním životě – patří k nim Bruno Bettelheim (zabývá se také odlišnostmi v podání pohádky různých autorů – Ch. Perraulta, bratří Grimmů) a Jan Stern, který analyzuje Karkulku jako „tichou hysterku“, jejíž cesta je jednak cestou od náboženského dogmatu k ateismu a jednak prvotním setkáním s vlastní sexualitou (Kartous, 2005). Pokoušejí se o to i studenti, jak dokládá článek Radima Uzla *Sexualita českých pohádek*, který tlumočí výklad pohádky o Červené Karkulce od studenta gymnázia.

Červená Karkulka se stala podnětem pro polemiku, kterou vyvolal Jan Stern svým článkem *Červená Karkulka: příspěvek tiché hysterky k ateismu* v Britských listech. Vlk je zlý Stín (d'ábel) a zároveň i Karkulčin osobní stín, je to její animus – mužský pól její psychiky, který odmítla opracovávat, a proto se proměnil v démona a v pronásledovatele, proto mohl být vyprojektován z Karkulčiny mysli do reality, byť pohádkové. Karkulka se vlka nebojí, ba co víc – ona ho zná, je to její otec, který se rozhodl pozřít cíl Karkulčiny cesty: D'ábel vlk se rozhodl pozřít Boha (babičku) a vydávat se za něj. Tajemství pohádky o Červené Karkulce spočívá dle Sterna v podivuhodném propletení dvou rovin, v magickém srůstu makro a mikrokosmu, což je tajemství všech pohádek. Karkulka je všelidský hrdina na cestě, ale zároveň je také dívka, dcera. Červená Karkulka jsou dvě dramata zhuštěná do jednoho. Karkulka-poutník zhynula v jícnu Stínu, ale Karkulka-dcera ještě musí cosi dořešit. Karkulka nejde za dědečkem, ale za babičkou, protože jde za *matkou své matky*. Karkulčina matka rozhodla svou výchovou zopakovat na své dceři drama (trauma), které prožila se svou vlastní matkou. Mezi matkou a babičkou je napětí, trauma, temný les, v němž se Karkulka zmítá, jímž je osudově určena. To drama chce na Karkulce, aby se nikdy nevydala na cestu k mužství, aby byla navždy zamčena ve svém ženství. Proto se musel v lese objevit vlk – zdémonizovaný muž – zapřený otec, problém Karkulčin, matčin i babiččin. Ale Karkulka dělá, jakoby nic, v klidu s vlkem rozmlouvá a když pak dorazí k *posteli* (do dospělosti), je jasné, že stanula před svým velikým problémem – mužstvím, ale Karkulka stále vytěšňuje, dělá, že nevidí, co vidět musí („a proč máš tak velké oči?“). Karkulka je *tichá hysterka*. Proto musí být „sežrána“, tj. musí se zhroutit. Přichází myslivec, který zná řešení – myslivec je

psychoanalytik a ten „*se rozhodne vlka zabít, aniž by ho o to někdo žádal (problém neurotika je, že jen předstírá, že chce být vyléčen), myslivec problém zastřelí (trefí se do něj, pojmenuje ho), rozřízne (zanalyzuje) a Karkulka i s babičkou vyskočí ven. Nebyly tedy opravdu sežrány – důkaz, že to nebyla skutečná smrt, ale neurotické zhroucení.*“ Nasypání kamení do vlka a jeho hození do studny je řešení, které má zaručit, že už se problém nikdy nevrátí. Drama mezi dcerou a matkou je univerzální, archetypální; nasypání kamení je vzkazem, který říká, že jisté univerzální řešení existuje: učinit problém hmotným, přesunout ho z roviny psychické do roviny tělesné, sexuální. Tam je prostor, který byl člověku určen, aby v něm řešil konflikty a napětí (Stern, 2005).

Tento zajímavý psychoanalytický rozbor vedl k reakci Bohumila Kartouse, který připomněl střízlivější analýzu Ericha Fromma (Kartous, 2005) publikovanou v práci *Mýtus, sen a rituál* (1999). Červená Karkulka se stala zralou ženou (červená čepička je symbolem menstruace) a je konfrontována se sexualitou. Varování, aby „nesešla z cesty“ je zřetelným varováním před nebezpečím sexuality a ztrátou panství. Muž je představen jako bezohledné lstivé zvíře a pohlavní akt jako kanibalský čin – je to výraz hlubokého nepřátelství vůči mužům a sexualitě, který nesdílejí ženy, které muže milují a ze sexuality se těší. Nenávist vůči mužům vystupuje ještě zřetelněji na konci pohádky, kdy je vlk zesměšněn tím, že je nucen hrát roli těhotné ženy, která má v břiše živou bytost. Karkulka nastrká kameny do jeho břicha a vlk se zhroutlí a zemře – je zahuben kameny (symbolem neplodnosti), čímž je zesměšněna jeho opovržlivost hrát roli těhotné ženy. Pohádka pojednává o konfliktu mezi mužem a ženou, který končí triumfem žen (Fromm, 1999). Fromm polemizuje s Freudovým libidem i s Jungovým nevědomím; tvrdí, že mýtus či sen nemusí vyjadřovat pouze potlačené pudové touhy individua a že nemusí být jen projekcí archetypálních představ uložených v nevědomí. Zastává názor, že v těchto schématech lze nalézt sice potlačené touhy, představy, ambice či dojmy, jejich původcem je ovšem celé spektrum lidské duše.

Spojení přístupu historického, hlubinně psychologického a ekologického při rozboru pohádek se projevilo u Michala Černouška; podle něj Červená Karkulka předkládá univerzálně platnou rovinu afektivních problematických vztahů dospívající dívky k mužskému pohlaví vůbec. Proto jsou zde mužské postavy výrazně symbolické, mužství je rozloženo protichůdně: nebezpečný svůdce vlk, který nakonec pozře babičku i Karkulku, proti kterému stojí myslivec představující silnou maskulinní autoritu – zodpovědnost, spásu, záchranu.

Karkulčino setkání s vlkem a myslivcem symbolicky předznamenává potenciální a značně rozporné zkušenosti dívky. Vlk představuje přeměněného člověka – lykantropii [lycos – vlk, anthropos – člověk], což byla ve středověkém lékařství diagnostická kategorie (udržela se již od antických dob), která představovala jednu z forem mániomelancholického onemocnění a obrazně poukazovala na metamorfózu člověka ve zvíře vůbec; dlouhou dobu byla lykantropie jedna z uznávaných forem deliria, šílenství. Vlk v pohádce Červená Karkulka představuje „sklon vysouvat to, co je v lidech nesrozumitelné do nesrozumitelnosti zvířat. Ono nesrozumitelné je především šílenství, těžké duševní onemocnění, projevy psychotiků“ (Černoušek, 1990, s. 148). V dávné době vzniku pohádky se šílenství přesunulo na svět zvířat, protože jedině tak lze v symbolickém porozumění pochopit sdělení těžké psychopatologie. „*Toto intuitivní pochopení duševní nemoci, tehdy šílenství, spočívalo v protikladu animality a racionality v člověku, pokleslého citu a popisujícího rozumu. Byla to zvířeckost proti lidskosti, byl to tento dialektický protiklad, který určoval tehdejší myšlení o povaze duševní nemoci i o povaze proměn téměř pohádkových*“ (Černoušek, 1990, s. 148). Myslivce představuje krotitele (zvířat, temných „zvířecích“ pudů v člověku) a přináší vysvobození. Karkulka, která krátkou dobu pobývala ve vlkově břiše, se podruhé narodí – symbolizuje to dospívání („druhé zrození“) a Karkulka nachází novou cestu jako mladá žena.

Nejstarší známá česká verze pohádky o Červené Karkulce z 19. století je dílem Karla Jaromíra Erbena, v jehož podání ovšem nejsou pohádky zachyceny v původní vyprávěné podobě, ale v uměleckém zpracování. Erben do literatury uváděl pohádky jenom tehdy, jestliže nabyly celonárodního významu – tomu sloužila nejen rekonstrukce jejího předpokládaného tvaru, ale i typizace, při níž zmizely z původního vyprávění všechny znaky místního původu, rozpory mezi ústním a případným literárním zněním příběhu, nedůslednosti ve stavbě; podtržením mytologického nebo etického významu se v pohádkách oslabilo přímé spodobnění reality, u postav se téměř zcela vytratila psychologická motivace jejich činů. V Erbenově pojetí přestal být folklór živou, aktuální hodnotou a stal se kulturním dědictvím, které mohlo být nadále prospěšné národní kultuře ve své neporušenosti, jíž bylo dosaženo právě Erbenovou rekonstrukcí a fixací (Dvořák a kol., 1960). Erbenovo podání pohádky *Červená karkulka* jsem si zvolila za předmět pokusu o vlastní psychoanalytický rozbor.

Příběh začínající slovy „jednou byl“ je tak umístěn kdesi do kolektivního nevědomí, kterému chybí konkrétní místo a čas. Následuje představení tří zúčastněných osob –

děvčátko, babička a maminka. Babička měla děvčátko nejraději a věnovala mu červený čepeček; děvčátko pak nic jiného nechtělo na hlavě nosit, proto ji pojmenovali Červená Karkulka. V celé pohádce pak vůbec nehraje roli, že Karkulka byla „červená“, proto má zřejmě zdůraznění barvy důležitý význam. Červená barva je barvou sexuality a odtud i pekla, červená je i barvou menstruační krve. Může však být i symbolem, kterým proniká nevědomí – spojovacím článkem mezi pohádkami a naším vědomím jsou alchymistické obrazy, proto lze symboliku červené barvy považovat za rubido (tj. červeň, která se zahříváním promění ve zlato), což ve vývoji jednotlivce znamená ovládnutí sluncem a ohlašuje nový stav vědomí.

Karkulka byla milé malé děvčátko, ale zanedlouho se z ní stane dospívající dívka. To si již teď uvědomuje její matka, která dceru varuje, aby nesešla z cesty a nerozbila láhev, což je varováním zkušené a zřejmě zklamané ženy před ztrátou panenství. Proč však matka posílá svoji dceru samotnou přes les, kde lze zabloudit, mohou tam být divoká zvířata a nečekaná nebezpečí? Les je symbolem nevědomí a z jeho nástrah má Karkulku vyvést cesta, kterou zde vysekali lidé a tím výhled lesem omezený otevřeli pro ty, kdož chtějí vyjít z nástrah nevědomí bez úhony. Karkulka je však příliš malá a nezkušená a zaslouží si mateřskou ochranu při tak nebezpečné cestě, kterou má zřejmě absolvovat sama poprvé. Proč s ní nejde matka, proč nakonec nezanese jídlo babičce sama? Jestliže byla babička slabá a nemocná, spíše by k ní měla zajít matka, aby ji mohla obsloužit a případně ošetřit. V této souvislosti se nabízí otázka, jaký byl vlastně vztah mezi matkou a babičkou – byla to zřejmě její matka, protože ženy odcházely po provdání do domů svých mužů. Není vyloučeno, že sňatek (zřejmě se starším mužem, který v celém příběhu není zmíněn a lze předpokládat, že již zemřel) byl ujednán bez ohledu na přání tehdy mladičké Karkulčiny matky a ta své matce (dnes babičce) neodpustila, že byla nucena odejít z bezpečí domova k cizímu neznámému muži, kterému musela být bez citového vztahu sexuálně povolná; to v ní vyvolalo nepřátelství vůči mužům a sexualitě a současně vzniklo trauma mezi matkou a babičkou – hluboký les. Karkulka matce svou existencí otce ustavičně připomíná a z toho zřejmě pramenila matčina podvědomá touha a pokušení zbavit se Karkulky – proto ji poslala samotnou přes les, v němž žijí vlci (musela to dobře vědět). Vždyť v ponaučení na cestu se o vlkovi ani nezmínila, nevarovala ji, aby před ním utekla, protože to je zlé a nebezpečné zvíře – nevědomá Karkulka se proto vlka nebála a dala se s ním do řeči, protože obecné matčino varování „dej pozor, cokoliv mluvíš“ bylo povšechné a nezakazovalo jí, že s někým mluvit vůbec nesmí. Vlk Karkulku slušně pozdravil a hovořil vlídně, proto Karkulka odpověděla na

všechny jeho otázky a nechala si jeho obdivnou řečí o kráse květin a líbezném zpěvu ptáčků vnuknout myšlenku, že natrhá své milované babičce pro radost květiny – a při tom sešla z cesty.

Právě setkání Karkulky s vlkem je okamžikem, kdy se v příběhu objevuje začátek problému, jehož rozvíjení a řešení je obsahem pokračování děje. V předchozí dějové linii se hovořilo pouze o ženách, zde vstupuje na scénu mužský prvek – vlk, který mluví a Karkulku to vůbec nepřekvapuje. Není to totiž normální vlk, je to symbol zla, je to Stín, Animus – v Jungově pojetí obraz muže v ženině nevědomí. Vlk v Karkulce ani nevyvolal strach, protože jím zastoupené mužství souvisí s Karkulčiným otcem, který jí chybí a v důsledku toho nemohla prožívat oidipický komplex – pokud by její otec žil, byla by ve svém přání zklamána a to by vedlo k jejímu zdárnému psychosexuálnímu vývoji. V podvědomí má však touhu po svém otci jako po svém budoucím muži, neznámý vlk v ní proto nevyvolá ani stín nedůvěry a strachu.

Symbol mužství a nebezpečí sexuality je představováno lstivým, záludným a nebezpečným vlkem, který k dosažení svých cílů se zdarem využije přívětivých slov a předstíraným zájmem o romantickou krásu přírody svede Karkulku, aby sešla z cesty. Karkulka byla ještě dítě, které nepocítilo při setkání s mužem sexualitu (byť ji svádí jeho sexuální touha – natrhej kytíčku), ale byla to láska k babičce, které chtěla přinést vonnou kytici – část nevědomí, která ji oslovila. Démonizovaný muž-vlk nesežere Karkulku hned, ale rozhodl se nejdříve pozřít babičku. Ta žije sama a mezi ní a její dcerou, Karkulčinou matkou, existuje napětí, trauma představované hlubokým lesem, který je odděluje a do něhož je uvržena její nešťastná a bezbranná vnučka. Kromě temného lesa se mezi maminkou a babičkou pohybuje i Karkulčin otec – on je problém všech tří žen (Karkulka o něm ale zatím neví). Vlk-otec vyřeší svoji potlačovanou a pudovou nenávist k tchyni, když ji nejdříve obalamutí, aby mohl vstoupit do světnice, sežere ji a pak se převlékne do jejích šatů, na hlavu si nasadí čepec (znamení provdané ženy) a lehne si do její postele, symbolu sexuality. Naivní Karkulka má být oklamána vnější podobou s nemocnou babičkou. Očekává ji tak setkání s mužstvím – přístup k němu jí pokřivila matka a Karkulka je stále vytěšňuje, jak je patrné z otázek, které klade zdánlivé babičce-vlkovi, když nevidí to, co vidět musela. Položí čtyři otázky týkající se vzhledu jeho uší, očí, rukou a úst (dítě ve vývoji po narození slyší, vidí, uchopuje, mluví), které podobně jako v mytologii odrážejí symbol kvadernity (čtyři světové strany; čtyři elementy života –

oheň, vzduch, země, voda; čtyři roční období, a také čtyři postavy v Červené Karkulce) a v jungovské psychologii jej vyjadřuje teorie o čtyřech funkcích vědomí u jedince (myšlení, cítění, vnímání a intuice). Mužství v podobě vlka Karkulku pozře, sežere, a uspokojeno v babiččině posteli usne. A čtenář si myslí, že sežraná babička i Karkulka jsou mrtvé – toto přesvědčení je nezbytné proto, abychom měli v závěru radost z jejich vzkříšení – dojde k němu podobně, jako v příběhu z řecké mytologie o bájném Kronosovi (spolykal své děti a později je vyvrhnul živé) či v biblickém příběhu, kdy neposlušného Jonáše spolkla velryba a on její útroby opustil živý.

Na scénu přichází myslivec, který se rozhodne problém vyřešit; nejdříve chce vlka zastřelit, ale při povědomé představě, že by mohl ještě babičku zachránit (jako by nebylo poprvé, kdy zachránil do temnoty mužství pohlcenou ženu), vezme nůžky a rozpáře mu břicho – z toho je patrné, že příběh vyprávěly ženy, kterým byla tato činnost vlastní a použitím stejného způsobu jako při opravách či přešívání nepotřebného oděvu projevily svoji zlobu vůči mužům a sexualitě, která jim je bezohledně nucena a nerespektuje jejich city. To vrcholí v závěru pohádky, kdy zachráněná Karkulka běžela pro velké kameny (zhmotněný problém), kterými naplnili vlkovi břicho – vlk byl zesměšněn prožitkem naznačeného nechtěného těhotenství (tj. zlomek společenského vědomí), které bylo častým údělem žen. Místo živého plodu měl vlk v břiše kameny jako symbol neplodnosti. Zloba vůči mužskému prvku je tak dovedena k pomstě, která končí vítězstvím žen, když vlk zemře. Naplní se potlačené touhy babičky a Karkulky, třetí žena, matka, už ale není v příběhu zmíněna. Myslivec pro obě zachráněné představuje hrdinu – v ženách stále žijícího jako podvědomá touha po silném muži-ochránci, který přináší bezpečí a pocit jistoty v nevládném světě a nevědomí. Myslivec je symbolem pomoci, které se dostane i dítěti na cestě životem, bude-li to potřebovat.

Stejně jako na začátku příběhu jsou i v jeho závěru tři postavy, což se v číselné symbolice pokládá za mužské číslo – těmi jsou všechna čísla lichá, a protože za číslo se nepovažuje jednička, je trojka první mužské číslo a symbolizuje dynamiku vlastní jedničky. Obecně je trojka spjata s proudem pohybu, a tedy s časem, který neexistuje bez prostoru. K pohybu je třeba dvou bodů (maminka – babička), mezi nimiž probíhá výměna (Karkulka). Je to symbol nezadržitelného pohybu života, který ubíhá jedním směrem – o návratu Karkulky k mamince se v pohádce nemluví.

Vyvrcholením pohádky je šťastný konec. Nenávratně je zničeno zlo, které babičku a Karkulku traumatizovalo, ale nezničilo – uzdravily se. V závěru je k příběhu připojeno dodatečné a nepůvodní moralizující ponaučení vyslovené Karkulkou – předsevzetí, že se nikdy neuchýlí z cesty do lesa, jak jí to maminka kázala. V této variantě pohádky chybí pád vlka do studny a jeho utonutí jako symbol záhuby zla.

Moje děti si oblíbily pohádku v podání babičky (viz příloha č. 3), která ji upravila na základě požadavku staršího z nich – tomu se vlkova smrt nelíbila a měl přání na pohádku „z jiné kapsy“ (volbu požadované pohádky prováděl určením, z které kapsy má babička pohádku vytáhnout a vyprávět). Vznikla tak verze pohádky, kterou si pak oblíbila i mladší dcera. Smutného vlka, který nemá zuby a je hladový, potká na lesní cestě Karkulka, která se nad ním slituje a vezme ho s sebou k babičce, protože ta si bude vědět rady. Babička dá vlkovi najíst chleba namočeného v kávě a pozve ho, aby u ní zůstal bydlet. Vlk je rád, že neumře hladem, a babičce je veseleji, když není v chaloupce sama. V závěru je zmíněn Karkulčin návrat k mamince, čímž se děj v kruhu uzavírá.

V tomto podání je patrné silné sociální cítění, ochrana slabých, bezbranných a nemocných, což je charakteristickým rysem babiččiny povahy, stejně tak jako láska k lidem a přírodě. Děj pohádky ovlivnilo i babiččino povolání učitelky, její hluboký cit pro spravedlnost a odpor k řešení konfliktu násilím – vlk nemá zuby, což je orgán nevědomě spjatý s agresí a pudovostí, zbraň divokého protivníka. Člověk měl od pradávna v přírodě velké nepřátele, a to divoké šelmy, vůči kterým mohl použít dvě strategie: 1. zabít je, 2. domestikovat; právě tuto druhou možnost babička zvolila.

Zřejmě je také podvědomá obava z osamocení stáří, nemoci a bezmocnosti. Je nepochybné, že v pohádce se odrazila psychika vypravěčky, její podvědomí i vědomí. V pohádce vystupuje jediný mužský prvek – vlk. Symboliku mužství v podobě vlka zdůrazňuje užití číslovky tři (vlk tři dny nejedl), tedy mužského prvku s dynamičností jedničky. Mužský prvek tu však nevystupuje jako zlo (Stín, kterému chybí životní energie), ale jako ten, komu je potřeba pomoci, protože je slabý, nemocný a bezbranný. V tom se projevuje také silná emancipace babičky, kterou projevuje i v životě. Vnučkův požadavek, aby vlk nezemřel, mohla vypravěčka upravit i jiným způsobem – např. děj pohádky mohl být nezměněn až do chvíle, kdy z rozpáraného vlkova břicha vyskočí Karkulka s babičkou – břicho mohli vlkovi

zašít a myslivec jej mohl odvést do zoologické zahrady. Vypuštění myslivce jako zachránce svědčí o tom, že pro vypravěčku muž v této roli není důležitý, že její postoj k mužům je spíše přezíravý a skeptický.

Příběh je výslovně uzavřen Karkulčiným návratem k mamince – ta před cestou nevyšlovala Karkulce varování „nesejdi z cesty“, ale zcela bezstarostně ji posílá s bábovkou popřát babičce k svátku. Z toho lze usoudit, že takovou cestu Karkulka vykonává častěji a je pro ni zcela známá. Je tu jako by vysvětleno, proč nejde babičce popřát i maminka – vaří a přeje si, aby babička dostala bábovku ještě čerstvou. Bábovka svým kruhovým tvarem symbolizuje sjednocení všech čtyř jednajících postav. Tím, že se také kruh (symbolizující jednotu, nekonečnost a věčnost) vyprávění uzavře Karkulčiným návratem k mamince, je podvědomě vysloveno, že přestože by babička měla nejraději Karkulku stále u sebe stejně tak jako vypravěčka své vnouče, je si vědoma toho, že svazek dítěte s matkou je konstantní. Kruh pomáhá nalézt ztracenou cestu k vnitřnímu zdroji síly – Karkulka nakonec dojde tam, kde její cesta započala – uzavře se jako magický kruh (mandala) se čtyřmi uzlovými body:

1. maminka posílá Karkulku s bábovkou k babičce,
2. Karkulka se setkává s hladovým bezmocným vlkem,
3. rozhodne se vlkovi pomoci a odvede ho k babičce,
4. babička vlka nasytí a on zůstane u ní, Karkulka se vrací k mamince.

První tři (symbol pohybu) body vedou k vlastnímu řešení, které představuje čtyřka, která má statický charakter – už tu není žádné další pokračování, nebude následovat žádný pohyb, došlo ke zklidnění.

Příběh nešťastného vlka s dobrým koncem zaujal obě mé děti ve věku tří až čtyř let, kdy ho pravidelně vyžadovaly před usnutím. Byl to první příběh, který se moje dcera naučila plynule vyprávět a procítěně ho povídala babičce, když nebyla doma, do telefonu.

3.4 Diskuse

Autoři psychoanalýz příběhu o Karkulce se rozbořením postav a děje snaží odhalit prvky nevědomí, ať již jdou cestou freudovského či jungovského schématu analýzy nebo k rozboru

přístupují z hlediska spektra lidské duše (Fromm). Ve svém rozboru jsem se pokusila o výklad, který pojímá všechny tyto aspekty. Zpracovávání analýzy zahrnuje i mé skryté pocity a je ovlivněno mými životními zkušenostmi.

Psychoanalytický výklad pohádek znamená přiblížení k poznání nevědomí úsilím o vysvětlení nevědomých významů a vlivů a tím přispívá k rozšíření chápání lidského života. Tyto analýzy mají význam pro objasnění lidského chování a vývoj osobnosti, pomáhají rodičům a vychovatelům pochopit duševní život dítěte, které někdy i opakovaně vyžaduje určitou pohádku – ta je pro ně v daném okamžiku důležitá a v jeho vědomí a nevědomí vyvolá pocit potřeby. Po jisté době dítě z oblíbené pohádky vytěží všechno potřebné nebo pomínou problémy, které vedly k její oblíbenosti, a ztratí o příslušnou pohádku zájem; jiné nové problémy vyvolají potřebu a dítě žádá jinou pohádku. Někdy nastane situace, že dítě rádo poslouchá dvě pohádky a teprve po čase si oblíbí „tu pravou“, jindy si u zvolené pohádky vyžádá změnu a zásah do jejího děje – přímo vysloví, co se v uzlovém bodu děje má či nemá stát (např. vlk není zlý a neumře) a teprve v novém podání si ji oblíbí. Právě pohádka o Červené Karkulce je známá v celé řadě variant, které spojují jednající postavy a základní obsahová linie, v jednotlivostech se však odlišují. Srovnáním dvou verzí tohoto pohádkového příběhu se snažím objasnit podněty, které zřejmě ovlivňují vytváření stále nových verzí této pohádky, v nichž se promítá projekce osobní zkušenosti a v neposlední řadě i záměr autora, ale i jeho podvědomí (například strach ze stárnutí).

Pohádky významně pomáhají dětem s psychologickými problémy růstu a s integrací jejich osobnosti. V pohádkách se vnitřní duševní pochody mění na vnější, stávají se srozumitelnějšími, protože jsou zobrazovány prostřednictvím postav a událostí kouzelného příběhu. Pohádka nevypovídá o vnějším světě, i když třeba docela realisticky začíná a obsahuje i rysy každodenního života, ale týká se vnitřních pochodů, které se nalézají v jednotlivci. Právě nerealistická podoba příběhů dává jednoznačně na vědomí, že pohádky nejsou prospěšnou informací o vnějším světě, ale o vnitřním.

Na rozdíl od jiných druhů literatury vedou pohádky dítě k objevování vlastní identity a vnitřních popudů, přičemž mu současně naznačují, jaké zkušenosti bude potřebovat. Ukazují, že i přes nepřízeň osudu lze dosáhnout dobrého a úspěšného života, ale pouze tehdy, když se člověk nenechá odradit a bojuje s nebezpečím – pohádkové příběhy slibují, že odváží-li se

toho, přijdou mu na pomoc dobrotivé síly, a ono uspěje. Pohádky současně varují, že ti, kteří cestu hledání sama sebe nepodstoupí, se budou muset smířit s horším osudem. Problémem současné doby je, že je všeobecně znám jen malý počet pohádek. Děti jsou ochuzeny o přijímání poselství předchozích generací prostřednictvím pohádek a znají jich velmi málo, často jen ve zkrácených a zjednodušených verzích, především filmových, které pohádky zbavují hlubšího smyslu. Např. v roce 2008 se v 9. třídě venkovské základní školy v testu literárních znalostí na otázku *Kterou znáš českou pohádku*, objevily ve všech odpovědích pouze dvě – *Červená Karkulka* (70 % odpovědí) a *Mrazík* (!). Ukazuje to jednak na významný vliv televize (*Mrazík* je tradičně vysílán v závěru roku) a na druhé straně to svědčí o oblibě pohádky *Červená Karkulka*, která patří mezi první, s nimiž se děti seznamují. Zalíbení v ní našel i Charles Dickens (1812–1870), který se doznal: „*Mou první láskou byla Červená Karkulka. Připadalo mi, že kdybych se s ní mohl oženit, poznal bych dokonalou blaženost*“ (Bettelheim, 2000, s. 25).

Pohádky přinášejí dítěti odpovědi na aktuální otázky a obohacují dětský život, promlouvají k němu jazykem symbolů vzdáleným skutečnosti; a pro dítě opravdové události nabývají důležitosti prostřednictvím symbolických významů, které jim přikládá anebo v nich nalézá. Pohádky dítěti pomáhají, neboť postupují stejně jako jeho mysl. Pohádka zavede dítě na cestu fantastických událostí, ale na rozdíl od dětské mysli nebo snu se linie příběhu nikdy neztratí a nakonec je uklidňujícím způsobem vrátí do skutečnosti. Dítěti se tak dostává ujištění, že zabývat se fantazií není chyba. Vypravěč pohádky vysílá dítěti signál, že prožitky dětského nitra, promítnuté do pohádky, považuje za významné, odůvodněné a „pravdivé“; dítě z toho dochází k závěru, že je-li jeho vnitřní prožitek uznáván jako opravdový, je tedy i ono samo opravdové a důležité. Jestliže se vypravěč obeznámil prostřednictvím psychoanalytického rozboru pohádky s jejím skrytým poselstvím nevědomí, může mu to usnadnit cestu k pochopení dětské mysli, jeho pocitů, nadějí a úzkostí.

Nezanedbatelný význam má při vyprávění pohádky blízký kontakt dítěte s dospělým, jehož přítomnost, oči a hlas jsou pevným bodem v cestě do tajuplného světa pohádky a současně i možností k vytváření užšího pouta, vztahu důvěry a pocitu jistoty dítěte, který někdy posílí i držení vypravěče za ruku. Dítě vnímá známý hlas i jeho paralingvistické faktory, učí se naslouchat, rozšiřuje se jeho slovní zásoba, jeho reakce a prožívání vyprávěného vytvářejí zpětnou vazbu. Společné chvíle vyprávění a prožívání děje doprová-

zené nonverbální konverzaci se pro dítě stávají silným zážitkem sloučeným s hledáním a nalézáním uspokojivého řešení jeho vnitřních konfliktů. Vypravěčem bývá často prarodič, který prostřednictvím vyprávění pohádky posiluje své vědomí potřebnosti (je mu s pochopením nasloucháno, je využito jeho znalostí a schopností), navrácí se jakoby do svého dětství, kdy on byl posluchačem a přirozeně předává poselství pohádek svým potomkům.

Vyprávění pohádek je nedoceneným prostředkem výchovy a sociální pedagogiky – napomáhá rodině i škole a má nezastupitelnou úlohu i v době převratného rozvoje komunikačního systému. Pohádka je vlastně jakousi formou rozhovoru s dítětem – promlouvají k němu zkušenosti celého kolektivního nevědomí, které vyjasňují problémy psychické reality a urovnávají je – při jejich přetrvávání by mohly později vyústit v negativní a patologické chování, protože duševní poruchy mají spojitost se zážitky z dětství a vznikají v souvislosti s výkyvy vývojového procesu. Řešením vnitřních problémů se formuje osobnost dítěte a pokládají se základy pro jeho zdravý a harmonický rozvoj – pohádky jsou tak přirozeným pedagogickým prostředkem využitelným rovněž v sociální pedagogice.

Podle B. Krause je sociální pedagogika především pedagogikou a předmětem jejího zkoumání je výchovný proces. Měla by se zabývat pouze problémy, které neřeší žádná jiná oblast pedagogiky, přičemž působí ve dvou hlavních oblastech: prevenci a terapii. Sociálně pedagogickou prevencí chápeme působení sociálního pedagoga v oblasti výchovy, kde je hlavním faktorem působení prostředí na rozvoj osobnosti (Kraus, 2008) – sem lze zařadit rovněž pohádky, které taktéž pomáhají předcházet vzniku problémů se zařazením jedince do společnosti,

Psychoanalytický výklad pohádek slouží také jako terapeutický prostředek. K léčbě závislostí a poruch osobnosti ho využívá německý terapeut Hans-Peter Röhr¹⁰ (narozen 1949), který se v knize *Hraniční porucha osobnosti* zabývá vznikem této poruchy, jejím průběhem a naznačuje možnosti jejího překonání, a to jak v terapii, tak svépomocí. Východiskem se mu stal pohádkový příběh ze sbírky bratří Grimmů *Jan ježek*, přičemž na příběhu hlavní postavy chlapce, který se narodil s lidským tělem a hlavou ježka, ukazuje kořeny, ze kterých hraniční porucha osobnosti vyrůstá. Pohádkový děj doprovází jeho úvahy o hlavních rysech života lidí s touto poruchou, ale také o cestách k uzdravení. V závěru knihy pojednává o popisované

---

¹⁰ Jeho knihy u nás vydalo nakladatelství Portál: *Narcismus – vnitřní žalář* (2001, 2008), *Hraniční porucha osobnosti* (2003, 2007), *Hysterie – strach z odmítnutí* (2009) [online]. c2010 [cit. 2010-03-14]. Dostupné na [www: <http://obchod.portal.cz/>](http://obchod.portal.cz/)

poruše a konkrétních možnostech svépomoci a terapie. Na pozadí jiné pohádky bratří Grimmů (*Chytrá Běta*) v knize *Hysterie – strach z odmítnutí* kromě strachu z odmítnutí jako důvodu hysterických způsobů chování popisuje i další vnitřní konflikty hysterických osobností (nízké sebevědomí, pocit vnitřní prázdnoty) a naznačuje příčiny symptomů hysterie, jejich různé projevy i možnosti léčby. Vznikem narcistické poruchy osobnosti, jejím průběhem i možnostmi jejího překonání se na základě pohádkového příběhu bratří Grimmů *Železná kamna* zabývá v knize *Narcismus – vnitřní žalář* (princezna zabloudila v lese, ve kterém stojí kamna – zakletý princ; na jejich postavách ukazuje kořeny, z nichž narcismus vyrůstá). Les zde interpretuje jako symbol matky, protože již naši předkové žili na stromech a hledali v nich jistotu.

Podle Hanse-Petera Röhra je pohádka ideální transportní prostředek psychoterapeutického vědění; využívá toho ve svých knihách i praxi – jeho zkušenosti ukazují, že *„takřka vždy u pacientů s hraniční poruchou osobnosti nacházíme časné zanedbání, ale může se jednat také o traumatické zážitky, případně genetické predispozice, které tyto poruchy způsobují“* (Urban, 2008, s. 7). Uplatnění pohádek v terapii je podle Röhra mimořádně aktuální: *„Mnoho lidí se totiž pokouší definovat a zvyšovat svou hodnotu pomocí nesmyslných prostředků, třeba prostřednictvím výkonu, přizpůsobení se, kariéry nebo úspěchu všeobecně. S touto strategií musejí dříve nebo později ztroskotat a následně frustrují sami sebe.“* (Urban, 2008, s. 8.) Proto ve svých knihách popisuje, jak dochází k chybnému naprogramování mysli člověka a jak se s touto problematikou dá pracovat – pohádky nabízejí návrhy řešení. *„Psychoanalýza je ovšem podle mého názoru mimořádně jednotná, když jde o porozumění pohádkám. Jejich texty jsou totiž velmi blízko snům, hovoří v obrazech a symbolech. Jsou velmi srozumitelné a hodí se jako výborná projekční plocha pro vysvětlování komplikovaných duševních vztahů a procesů. Můj názor je, že typické problémy a charakterové typy, které v sobě lidé nosí, jsou lehko popsateľné. Pohádka je tedy něco jako transportní prostředek. Jelikož pohádky pocházejí ze stejné duševní úrovně jako naše sny, nabízejí nám řešení z moudrosti na nevědomé úrovni“* (Urban, 2008, s. 7).

Dítě je vystaveno niterným konfliktům, které pramení z našich primitivních pudů a nespoutaných emocí – je vystaveno zoufalým pocitům osamělosti, často zažívá až smrtelnou hrůzu, přičemž tyto pocity není schopno vyjádřit a sděluje je dospělým jen nepřímou: bojí se tmy, má strach z jakéhosi zvířete či příšery, projevuje úzkost o své tělo. Dospělí mají

tendenci tato citová hnutí dítěte ignorovat, případně reagují rozumovým vysvětlením, které dítě strachu a úzkosti nezbaví. Dokáže to pohádka – nabízí mu způsoby řešení, které jsou pro ně srozumitelné a chápe je. Vyprávíme-li dítěti jeho oblíbenou pohádku, poskytujeme mu výchovnou pomoc ke zvládnání života s cílem ochránit je před škodlivými vlivy, naučit je zvládat obtíže a orientovat se v různých situacích, učí ho naslouchat; vyprávění pohádky provází atmosféra důvěry, dítě se zbavuje strachu a dostává se mu jistoty, že i jemu se v životě dostane pomoci. Psychoanalytický výklad pohádky dospělému vypravěči pomáhá přiblížit se problémům dětského nitra, pochopit jeho osobnost, jeho prožívání a chování. Pohádka je tak přirozeným prostředkem k zabránění budoucího vzniku odchylek chování dítěte, plní výchovnou a preventivní funkci, je prostředkem hledání identity a vnitřního zakotvení v životě. Prostřednictvím pohádek se formuje osobnost dítěte, jeho hodnotící systém a charakterové vlastnosti, podporuje se tak přirozenou cestou jeho směřování k žádoucím cílům, přičemž je uplatňován i prvek emocionální.

Zřetelné rozdělení pohádkových postav na dobré a zlé se shoduje s dětským černo-bílým viděním světa, s dělením událostí a předmětů na dobré a špatné. Příkladem a návodem je šťastný konec pohádky – pro jeho dosažení je nutné projít nelehkou cestu a překonat řadu překážek, kdo je vytrvalý, dočká se odměny a dosáhne cíle. Pohádky napomáhají dětem vnést určitý řád a porozumění do jejich světa vnitřního i vnějšího, dodávají jim také odvahu a sílu překonat pocity vlastní slabosti a bezmocnosti. *„Každá pohádka je kouzelným zrcadlem, které odráží některé stránky našeho vnitřního světa a ukazuje potřebné kroky ve vývoji od nezralosti ke zralosti. Ti, kteří se ponoří do pohádkových sdělení, ocitnou se v tiché vodní hlubině, která zprvu jakoby odrážela jen náš vlastní obraz; za ním však záhy nalezneme vnitřní neklid duše – její hloubku, a také cestu, jak dojít smíru se sebou samým a se světem, smíru, který je odměnou za náš zápas“* (Bettelheim, 2000, s. 303).

Závěr

Dospěla jsem k závěru práce, jejímž záměrem je v převážné míře shrnutí teoretických poznatků na základě informačních zdrojů uvedených v seznamu použité literatury – z toho plyne její kompilační charakter, ovšem s důsledným odkazováním na použité prameny. V teoretické části s použitím komparační metody je podán nástin historie psychoanalýzy od jejího založení S. Freudem a pokouší se objasnit obsah a význam tohoto pojmu. Následuje přehled některých psychoanalytických teorií, které mají význam nejen pro klinickou praxi psychoanalýzy, ale i pro studium mnoha oborů mimo ni včetně sociální pedagogiky. V souvislosti s novými poznatky zřejmě v budoucnosti dojde k širšímu uplatnění a využití psychoanalytického rozboru pohádek ve výchovné praxi.

Psychoanalytické teorie umožňují pochopení duševního fungování a obtíží, s nimiž se lidé setkávají v průběhu vývoje, současně pomáhají vysvětlit chování a mezilidské vztahy, jsou přínosem pro některé nepsychoanalytické terapie či léčbu drogově závislých. Pochopením nevědomých procesů lze osvětlit také historii a literaturu – to jsem si zkusila a ověřila na příkladu pohádek, a to s využitím psychoanalytických teorií a poznatků o výkladu pohádek z hlediska hlubinné psychologie i na základě seznámení se s rozbory pohádek některých autorů. Jako obecný základ jsem zvolila shrnutí o pohádkách z pohledu jejich místa v literatuře, při výchově dětí z hlediska pedagogického, sociálního i morálního, ale především z pohledu psychoanalytického modelu lidské osobnosti. To se stalo východiskem pro pokus o vlastní psychoanalytický výklad pohádky Červená Karkulka. V podkapitole 3.4 *Diskuse* předkládám některé poznatky a souvislosti, které pro mne vplynuly z teoretických názorů i praktické vlastní snahy o psychoanalytický výklad pohádky a možnosti jejího využití jako významného prvku formování osobnosti ve výchovném procesu i jako prostředku terapeutického.

Psychoanalytický výklad pohádky je jakousi projekcí schopností mysli čtenáře, který analyzuje nevědomí autora a kolektivní nevědomí lidského rodu, a proto podobné pohádky nalezneme v různém civilizačním prostředí po celém světě. Pohádky nesou četná tajemná sdělení a dokáží je řeči nevědomí vypovědět i malým dětem. Je velkým dobrodružstvím pokusit se pohádku z řeči nevědomí přeložit a zkusit odhalit její skryté poselství, rozluštit hádanku proč její obliba přetrvala staletí, v čem je její mocný psychoterapeutický a vý-

chovný potenciál, proč jsou dětem, i dítěti v nás, životním průvodcem i pomocníkem. Ve vyprávěném příběhu pohádky se v imaginárním prostoru lidé setkávají navzájem i každý sám se sebou, v symbolickém prožitku podvědomě nalézají pojitko ke každodenní konkrétní realitě. Posлуhač (čtenář) pohádky se identifikuje s hrdinou a prožívá jeho potíže i nebezpečí, spolu s ním nachází východisko – pohádka je kouzelným zrcadlem odrážejícím některé stránky našeho vnitřního života a současně nám ukazuje možnost i potřebné kroky k řešení niterných problémů. Dítě si opakovaně přeje právě tu pohádku, která mu vyhovuje a pomáhá mu překonat momentální vnitřní konflikty, vyrovnat se s pocity a myšlenkami, které je naplňují v dané chvíli – z téže pohádky si bere různé významy podle okamžitých potřeb a zájmů. V každém období duševního vývoje nachází dítě v téže pohádce různorodé významy, které uspokojují jeho potřeby, a proto pohádku opakovaně vyžaduje. Jakmile je „vyčerpá“, odvrátí se od ní a oblíbí si jinou pohádku, která v dané chvíli uspokojuje jeho potřeby.

Blahodárného a zklidňujícího vlivu pohádek na děti lze využívat především v rodinné výchově tím, že se dětem čtou před spaním – kromě působení slovního obsahu zde hraje významnou roli dítěti blízká dospělá osoba, která se stává prostředníkem s kolektivním nevědomím lidského rodu a společný zážitek posiluje citové vztahy mezi čtenářem a posluchačem. Prostřednictvím pohádky, o kterou dítě projevuje zájem, nasloucháme jeho problémům a vyprávění pohádky se tak stává jakýmsi psychoterapeutickým sezením, v němž uspokojujeme vnitřní potřeby dítěte a můžeme se přiblížit pocitům, které pociťuje. Pohádka se stává prostředkem sociální komunikace a psychoterapie, který respektuje momentální psychické potřeby dítěte a je jedinečným nástrojem výchovy, tedy i nástrojem pro sociální pedagogiku. Platí to i o jedné z nejoblíbenějších pohádek Červená Karkulka, analýzou jejíhož textu jsem se pokusila dospět k předpokládaným původním kořenům a motivům, které podle mého názoru vedly ke vzniku této pohádky. Srovnáním dvou variant pohádek jsem dospěla k názoru, že jsou projevem odkazu zkušeností předchozích generací a odrazem jejich kolektivního nevědomí (strach z hladu či osamění, které znamenalo smrt) projekcí archetypálních představ, ale odrážejí rovněž potlačené pudové touhy jedince, takže původcem pohádek je soubor všech prvků lidské psychiky.

Pohádka je část vnitřní symbolické skutečnosti, která ožívá v každém vyprávění a přirozeně pobízí k interpretaci. Psychologický rozbor pohádek sice není vhodný pro děti, ale je zajímavý pro psychology, lékaře, učitele, psychoterapeuty a všechny, kdož hledají hlubší

vhled do symbolického života a do lidské duše. Každá pohádka odráží nějaký aspekt vývoje člověka, jeho vnitřní život. Abychom účinně využili poselství pohádek při výchově dětí, je třeba nejdříve do pohádek nahlédnout a porozumět jim.

Vyslovení konečných závěrů nelze učinit na základě výkladu jediné pohádky – pro pochopení symbolů v jejím obsahu je potřeba srovnání s jinými pohádkami. Každý jednotlivý psychoanalytický výklad pohádky může být pouze kamínkem mozaiky poznání psychické skutečnosti, která představuje psychický celek jedince i celého kolektivního nevědomí. V současném stadiu poznání lze vyslovit domněnku, zda absence pohádek v dětství není jednou z příčin pozdějšího patologického chování mládeže. Potvrzují to ostatně zkušenosti B. Bettelheima, který se odvolává na znalost mnoha „případů, zejm. z období pozdního dospívání, kdy mladý člověk setrvává ve víře v zázraky, aby si vynahradil roky, kdy byl o tuto víru v dětství předčasně připraven, protože mu vnucovali věcnou skutečnost... Mnozí z mladých lidí, kteří se dnes utíkají do snů navozených drogami, stávají se žáky některého guru, věří v astrologii, zabývají se „černou magií“, či nějakým jiným způsobem unikají ze skutečnosti do snění o zázračných prožitcích, které jim mají změnit život k lepšímu, byli předčasně nuceni pohlížet na skutečnost dospělým způsobem.“ (Bettelheim, 2000, s. 52.) Pro budoucí prověření tohoto názoru, jeho potvrzení nebo vyvrácení, s využitím cizojazyčné literatury a především praktického šetření může být podnětem i předložená práce.

Potvrzený a mnohými autory prokázaný, jak v práci dokládám, je jedinečný výchovný význam i přirozeně terapeutické působení pohádek, které jsou proto i významným prostředkem záměrného cílevědomého působení na člověka a formování osobnosti; přitom je respektován individuální přístup a akceptována odlišnost každého dítěte – proto má využití pohádek své místo i v oblasti sociální pedagogiky. Pohádka totiž postupuje způsobem přiměřeným myšlení, chápání a zkušenostem dítěte, a proto je pro ně srozumitelná a přesvědčivá – více než rozumové úvahy.

Resumé

Práce je rozdělena do tří kapitol, po nichž následuje shrnující závěr práce. První kapitola je věnována psychoanalýze z obecného hlediska a přehledu její historie od jejího založení Sigmundem Freudem, přináší přehled některých psychoanalytických teorií a jejich představitelů. Druhá kapitola je zaměřena na teoretické základy týkající se pohádek z hlediska etnologického, národopisného a literárního, zabývá se významem pohádek v širším pohledu. Třetí kapitola je věnována psychoanalytickému výkladu pohádky Červená Karkulka, přičemž první podkapitola je uvedením do problematiky – výkladu pohádek z hlediska hlubinné psychologie. Podkapitola druhá předkládá různé varianty pohádky Červená Karkulka a třetí podkapitola je věnována psychoanalytickému výkladu pohádky Červená Karkulka s uvedením vlastního pokusu o její psychoanalytický rozbor s využitím teoretických a metodických poznatků shrnutých v předchozí části této práce. Třetí kapitola je zakončena diskusí, kde jsou zváženy rozdíly v pojetí autorů psychoanalytického výkladu pohádky Červená Karkulka, zamyšlení nad důvody oblíbenosti této pohádky i nad jejím vlivem na vývoj dítěte. Výsledky práce, která má v teoretické části kompilační charakter, a naplnění daného cíle bakalářské práce jsou shrnuty v závěru.

Anotace

Vývoj psychoanalýzy s uvedením některých významných osobností a jejich přínosu pro psychoanalýzu (psychoanalytické teorie) je teoretickým a metodologickým základem pro zamyšlení nad významem pohádek nejen z širšího obecného pohledu, ale především pro představení psychoanalytického výkladu pohádek – ten objasňuje, proč děti nejvíce uspokojuje vyprávění pohádek, proč se pohádkám úspěšně daří obohacovat vnitřní život dítěte, v čem spočívá tajemné kouzlo pohádek, kterému dítě nevědomě rozumí, co je důvodem toho, že řadu pohádkových motivů nacházíme na celém světě a proč jsou pohádky tak cenné ve výchově dětí. Práce prezentuje konkrétní rozbor dvou variant pohádky Červená Karkulka s využitím psychoanalytické teorie.

Klíčová slova

Adler Alfred, analytická psychologie, archetyp, Červená Karkulka, egopsychologie, fantazie, Freud Sigmund, hlubinná psychologie, individuální psychologie, interpretace pohádek, Jung Gustav, libido, nevědomí, pohádky, psychoanalytické teorie, psychoanalýza, pud, sexualita, teorie objektivních vztahů, výklad pohádek, význam pohádek.

Annotation

The development of the psychoanalysis with quotations of certain outstanding personalities and their contributions for the psychoanalysis (the psychoanalytic theory) is a theoretical and methodological basic for a thinking the importance of fairy tales about not only from a wider, general point of view but mainly for a presentation of a psychoanalytic interpretation of fairy tails – this makes clear why children are mostly satisfied with a narration of fairy tales, why fairy tales manage to enrich an inward life of a child successfully, in which the mysterious magic of fairy tales lies that a child understands unknowingly, what is the reason for the fact that we may find a number of fairy tails motifs on over the world, and why fairy tails are so valuable for the education of children. This work presents a specific analysis of two varieties of the fairy tail „The Little Red Ridding Hood” with the use of the psychoanalytic theory.

Keywords

Adler Alfred, analytic psychology, archetype, the Little Red Ridding Hood, ego psychology, fantasy, Freud Sigmund, depth psychology, individual psychology, interpretation of fairy tails, Jung Gustav, libido, state of unknowing, fairy tales, psychoanalytic theories, psychoanalysis, inherent aptitude, sexuality, object relations theory, comment on fairy tales, importance of fairy tales.

Seznam použité literatury

ADLER, Alfred. 1995. *Smysl života*. Praha: Práh, 1995. 146 s. ISBN 80-858009-34.

BETTELHEIM, Bruno. 2000. *Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000. 335 s. ISBN 80-7106-290-1.

ČERNOUŠEK, Michal. 1990. *Děti a svět pohádek*. Praha: Albatros, 1990. 187 s. ISBN 80-00-00060-1.

DVOŘÁK, Karel a kol. 1960. *Dějiny české literatury: II. Literatura národního obrození*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960. 684 s.

ECO, Umberto. *Šest procházek literárními lesy. Přednášky na Harvardově univerzitě* [online]. c1995 [cit. 2009-05-30]. Dostupné na WWW: http://eldar.cz/myf/txt/eco_-_sest_prochazek_literarnimy_lesy.html.

ERBEN, Karel, Jaromír. 1905. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*. Svazek I. Praha: Otto, 1905.

FONAGY, Peter; TARGET, Mary. 2005. *Psychoanalytické teorie: perspektivy z pohledu vývojové psychopatologie*. Vydání první. Praha: Portál, 2005. 398 s. ISBN 80-7178-993-3.

FRANZ, Marie-Louise, von. 2008. *Psychologický výklad pohádek: Smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie*. Vydání druhé. Praha: Portál, 2008. 182 s. ISBN 978-80-7367-489-2.

FREUD, Zikmund. 1936. *O sobě i psychoanalýze*. Praha: Orbis, 1936. 80 s. Časové otázky, sv. 21.

FROMM, Erich. 1999. *Mýtus, sen a rituál*. Praha: Aurora, 1999. 223 s. ISBN 80-85974-703.

GRIMMOVÉ, bratři. *O Červené Karkulce*. Překlad Jitka Janečková [online]. c2008 [cit. 2009-04-18]. Dostupné na WWW: <<http://pcu3v.fjfi.cvut.cz/pcu3v/prednasky/PetranZ06pokrocili/karkulka.doc>>.

GRIMMOVÉ Jacob a Wilhelm. *Životopisy* [online]. c2009-11-10 [cit. 2009-12-20]. Dostupné na WWW: <<http://www.cesky-jazyk.cz/zivotopisy/jacob-a-wilhelm-grimmove.html>>.

HRABÁK, Josef a kol. 1959. *Dějiny české literatury: I. Starší česká literatura*. I. vydání. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1959. 531 s.

HRABÁK, Josef; JEŘÁBEK, Dušan; TICHÁ, Zdeňka. 1976. *Průvodce po dějinách české literatury*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1976. 510 s.

International Psychoanalytical Association [online]. c2009 [cit. 2009-07-25]. Dostupné na WWW: <<http://www.ipa.org.uk/>>.

Jazyková příručka Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR [online]. c2009 [cit. 2009-04-05]. Dostupné na WWW: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=karkulka&Hledej=Hledej#nadpis3_3>.

KARTOUS, Bohumil. *Červená Karkulka na tisíc způsobů* [online]. c2005-02-17 [cit. 2009-04-18]. Dostupné na WWW: <<http://www.blisty.cz/art/22064.html>>.

KRAUS, Blahoslav. 2008. *Základy sociální pedagogiky*. Vydání 1. Praha: Portál, 2008. 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3.

NAKONEČNÝ, Milan. 1998. *Základy psychologie*. Vydání 1. Praha: Academia, 1998. 590 s. ISBN 80-200-0689-3.

PLHÁKOVÁ, Alena. 2005. *Učebnice obecné psychologie*. Vydání I. Praha: Academia, 2004, dotisk 2005. 472 s. ISBN 80-200-1387-3.

Pohádka o Červené Karkulce. Ukázka z knihy Eric Berne: *Co řeknete, až pozdravíte (Transakční analýza životních scénářů)*, 1997, ISBN 80-7106-231-6 [online]. c2009-03-25 [cit. 2009-05-30]. Dostupné na WWW:

<http://www.jitrnizeme.cz/view.php?cislocclanku=2009030032>.

Portál [online]. c2010 [cit. 2010-03-14]. Dostupné na WWW: <<http://obchod.portal.cz/>>.

Překlad původní verze pohádky o Červené karkulce napsané Perraultem. Překlad Jiří Ulrich [online]. c09-08-2009 [cit. 10. 11. 2009]. Dostupné na WWW:

<http://karkulkovskaakademie.blog.cz/0907/puvodni-verze-pohadky-o-ck-napsane-perraultem>.

Psychoanalýza v Čechách: Česká psychoanalytická společnost člen Mezinárodní psychoanalytické asociace I. P. A. [online]. c2009-04-02 [cit. 2009-05-15]. Dostupné na WWW: <<http://www.psychoanalyza.cz/>>.

ŘÍČAN, Pavel. 1975. *Psychologie osobnosti*. 3. vydání. Praha: Orbis, 1975. 324 s.

SCHWARTZ, Joseph. 2003. *Dějiny psychoanalýzy*. Vydání 1. Praha: Triton, 2003. 344 s. ISBN 80-7254-393-8.

STERN, Jan. *Červená Karkulka: příspěvek tiché hysterky k ateismu* [online]. c2005-01-04 [cit. 2009-06-08]. Dostupné na WWW: <<http://www.blisty.cz/art/21376.html>>.

STERN, Jan. 2006. *Média, psychoanalýza a jiné perverze*. Praha: Malvern, 2006. 221 s. ISBN 80-86702-13-8.

URBAN, Jindřich. Moudrost pohádek pramení v nevědomí (Rozhovor). In *Psychologie dnes*. 2008, roč. 14, č. 9, s. 7–8. ISSN 1212-9607. Dostupné také na WWW: <<http://www.portal.cz/casopisy/pd/ukazky/moudrost-pohadek-prameni-v-nevedomi/25775/>>.

UZEL, Radim. *Sexualita českých pohádek* [online]. c2009-03-09 [cit. 2009-04-18]. Dostupné na WWW: <http://neviditelnypes.lidovky.cz/spolecnost-sexualita-ceskych-pohadek-d8u-/p_spolecnost.asp?c=A090308_102233_p_spolecnost_wag>.

VÁGNEROVÁ, Marie. 2005. *Základy psychologie*. 1. dotisk 1. vydání. Praha: Karolinum, 2005. 356 s. ISBN 80-246-0841-3.

Seznam příloh

1. Jakob a Wilhelm Grimmovi, *O Červené Karkulce*
2. Karel Jaromír Erben, *Červená karkulka*
3. *Červená Karkulka* v podání naší babičky

Příloha č. 1

Bratři Grimmové, *O Červené Karkulce.*

Překlad Jitka Janečková.

Byla jednou jedna sladká dívenka, kterou musel každý milovat, jen ji byl viděl, ale nejvíce ji milovala její babička, která nikdy nevěděla, co by tomu dítěti snesla. Jednou jí darovala karkulku z červeného sametu, a protože ji dívenka neustále nosila a nic jiného nechtěla, začali jí říkat Červená Karkulka.

Jednou matka řekla Červené Karkulce: „Podívej, Karkulko, tady máš kousek koláče a láhev vína, zanes to babičce, je nemocná a zeslábla, tímhle se posilní. Vydej se na cestu dříve, než bude horko, jdi hezky spořádaně a neodbíhej z cesty, nebo upadneš, láhev rozbiješ a babička nebude mít nic. A když vejdeš do světnice, nezapomeň babičce popřát dobrého dne a ne abys šmejdila po všech koutech.“ „Ano, maminko, vše učiním, jak si přejete,“ řekla Červená Karkulka a na stvrzení toho slibu podala matce ruku. Babička ale bydlela v lese, celou půlhodinu cesty od vesnice.

Když Červená Karkulka přišla do lesa, potkala vlka. Nevěděla však, co je to za záludné zvíře, a tedy se ho nic nebála. „Dobrý den, Červená Karkulko!“ řekl vlk. „Děkuji za přání, vlku.“ „Kampak tak časně, Červená Karkulko?“ „K babičce!“ „A copak to neseš v zástěrce?“ „Koláč a víno; včera jsme pekli, nemocné a zesláblé babičce na posilněnou.“ „Kdepak bydlí babička, Červená Karkulko?“ „No ještě tak čtvrt hodiny cesty v lese, mezi třemi velkými duby stojí její chaloupka, kolem je lískové ořeší, určitě to tam musíš znát,“ odpověděla Červená Karkulka.

Vlk si byl pomyslel: „To je mladoučké, jemnoučké masíčko, to bude jistě lépe chutnat než ta stařena, to musím lstivě navléci, abych obě schlamstnul.“

Šel tedy chvíli vedle Červené Karkulky a pak pravil: „Červená Karkulko, koukej na ty krásné květiny, které tu všude kolem rostou, pročpak se trochu nerozhlédneš? Myslím, že jsi ještě neslyšela ptáčky tak líbezně zpívat. Ty si tu vykračuješ, jako kdybys šla do školy, a přitom je tu v lese tak krásně.“

Červená Karkulka otevřela oči dokořán, a když viděla, jak sluneční paprsky skrze stromy sem a tam tancují a všude roste tolik krásných květin, pomyslí si: „Když přinesu babičce kytici čerstvých květin, jistě bude mít radost, je stejně ještě brzy, přijdu akorát včas.“ A seběhla z cesty do lesa a trhala květiny. A když jednu utrhla, zjistila, že o kus dál roste ještě krásnější, běžela k ní, a tak se dostávala stále hlouběji do lesa.

Ale vlk šel rovnou k babiččině chaloupce a zaklepal na dveře. „Kdo je tam?“ „Červená Karkulka, co nese koláč a víno, otevři.“ „Zmáčkni jen kliku,“ zavolala babička, „jsem příliš slabá a nemohu vstát.“ Vlk vzal za kliku, otevřel dveře a šel beze slova rovnou k posteli babičky a spolknul ji. Pak si obléknul její šaty, nasadil si její čepce, položil se do postele a zatáhnul závěs.

Červená Karkulka běhala mezi květinami, a když jich měla náruč tak plnou, že jich více pobrat nemohla, tu jí na mysl přišla babička a vydala se na cestu za ní. Podivila se, že jsou dveře otevřené, a když vešla do světnice, přišlo jí vše takové podivné, že si byla pomyslí: „Dobrotivý Bože, je mi dneska nějak úzko a jindy jsem u babičky tak ráda.“ Zvolala: „Dobré jitro!“ Ale nedostala žádnou odpověď. Šla tedy k posteli a odtáhla závěs; ležela tam babička a měla čepce naražený hluboko do obličeje a vypadala nějak podivně.

„Ach, babičko, proč máš tak velké uši?“ „Abych tě lépe slyšela.“

„Ach, babičko, proč máš tak velké oči?“ „Abych tě lépe viděla.“

„Ach, babičko, proč máš tak velké ruce?“ „Abych tě lépe popadla.“

„Ach, babičko, proč máš tak strašlivou tlamu?“ „Abych tě lépe sežrala!!“

Sotva vlk ta slova vyřknul, vyskočil z postele a ubohou Červenou Karkulku spolknul. Když teď svoji žádostivost uhasil, položil se vlk zpátky do postele a usnul a z toho spánku se jal mocně chrápat.

Zrovna šel kolem chaloupky lovec a pomyslí si: „Ta stařenka ale chrápe, musím se na ni podívat, zda něco nepotřebuje.“ Vešel do světnice, a když přistoupil k posteli, uviděl, že v ní leží vlk. „Tak přece jsem tě našel, ty starý hříšníku!“ zvolal lovec. „Už mám na tebe dlouho políčeno!“ Strhnul z ramene pušku, ale pak mu přišlo na mysl, že vlk mohl sežrat babičku a on by ji mohl ještě zachránit. Nestřelil tedy, nýbrž vzal nůžky a začal spícímu vlkovi párat břicho. Sotva učinil pár řezů, uviděl se červenat Karkulku a po pár dalších řezech vyskočila dívka ven a volala: „Ach, já jsem se tolik bála, ve vlkovi je černočerná tma.“ A potom

vylezla ven i živá babička a sotva dechu popadala. Červená Karkulka rychle nanosila obrovské kameny, se kterými naplnili vlkovo břicho, a když se ten probudil a chtěl utéci, kameny ho tak děsivě tížily, že klesnul k zemi nadobro mrtvý.

Ti tři byli spokojeni. Lovec stáhnul vlkovi kožešinu a odnesl si ji domů, babička snědla koláč a vypila víno, které Červená Karkulka přinesla, a opět se zotavila. A Červená Karkulka? Ta si svatosvatě přísahala: „Už nikdy v životě z cesty do lesa nesejdu, když mi to maminka zakáže!“

Také se vypráví, že jednou, když opět Červená Karkulka babičce pečivo nesla, jiný vlk se jí vemlouval a z cesty se jí snažil svést.

Ale Červená Karkulka se toho vystříhala a kráčela rovnou k babičce a té hned vypověděla, že vlka potkala, který jí sice dobrý den popřál, ale z očí mu nekalota koukala. „Kdyby to na otevřené cestě nebylo, jistě by mne sežral!“ „Pojď,“ řekla babička, „dveře dobře zavřeme, aby nemohl dovnitř.“ Brzy nato zaklepal vlk a zavolal: „Otevři, babičko, já jsem Červená Karkulka a nesu ti pečivo!“ Ty dvě však zůstaly zticha a dveře neotevřely.

Tak se ten šedivák několikrát plížil kolem domu a naslouchal, pak vylezl na střechu, kde chtěl počkat, až půjde večer Červená Karkulka domů, pak že se za ní bude krásti a v temnotě ji popadne a sežere. Ale babička zlé vlkovy úmysly pochopila. Před domem stály obrovské kamenné necky, tak řekla Červené Karkulce: „Vezmi vědro, Červená Karkulko, včera jsem vařila klobásy, tak tu vodu, ve které se vařily, nanos do necek venku.“

Červená Karkulka tak dlouho vodu nosila, dokud ty necky nebyly plné. Tu stoupala ta vůně klobás nahoru až k vlkovu čenichu, ten větřil a natahoval dolů krk tak daleko, až se na té střeše více neudržel a začal klouzat dolů. Z té střechy spadnul přímo do necek a v nich se bídně utopil.

Červená Karkulka šla večer spokojeně domů a nic zlého se jí nestalo.

Poznámka:

Pohádka *Rotkäppchen* je z rozsáhlé sbírky pohádek bratří Grimmů *Kinder- und Hausmärchen* (1812–15, 1822, 1857). Překlad Jitka Janečková.

Zdroj:

GRIMMOVÉ, bratři. *O Červené Karkulce*. Překlad Jitka Janečková [online]. c 2008

[cit. 2009-04-18]. Dostupné na WWW:

<<http://pcu3v.fjfi.cvut.cz/pcu3v/prednasky/PetranZ06pokrocili/karkulka.doc>>.

Táž pohádka je v překladu a převyprávění Jitky Janečkové dostupná na WWW:

<<http://pohadky.org/index.php?co=pohadka&pohadka=334>>.

Příloha č. 2

Karel Jaromír Erben, *Červená karkulka*

Jednou bylo malé sličné děvčátko, které každý miloval, jakmile je uviděl, nejraději pak je měla babička; nevěděla, co by jen milému děvčátku z lásky darovala. Jednou mu nadělila čepeček z červeného sametu, a poněvadž mu tak dobře slušel, a ono také nic jiného na hlavě nosit nechtělo, pojmenovali je „červená karkulka“. Jednou řekla matka Červené karkulce: „Běž, tu máš koláč a láhev vína, dones to babičce, je nemocná a slabá, to ji posilní. Ale buď hodná, neohlížej se po všem, když přijdeš do jizby, a nezapomeň dát ‚dobrytro‘. Také si dej pozor, cokoliv mluvíš, a na cestu koukej, abys se silnice nesešla, sic upadneš a rozbiješ láhev, a churavá babička by potom nic neměla.“ Červená karkulka odpověděla: „Chci to vše dobře obstarati,“ a podala mamince na to ruku.

Babička pak bydlela v hlubokém lese, půl hodiny od vsi. Když Karkulka přišla do lesa, potkala vlka. Ale ona nevěděla, jaké je to zlé zvíře, a nebála se ho. „Pomáhej Bůh, Červená karkulko,“ řekl. „Díky Bohu, vlku!“ – „Kam tak ranně, Červená karkulko?“ – „K babičce.“ – „Co máš ve svém košíku?“ – „Koláč a víno; včera jsme pekli, stará a slabá babička musí se jednou dobrého najíst a se tím posilnit.“ – „Kde bydlí tvoje babička, Červená karkulko?“ – „Ještě dobrou čtvrt hodiny tam v lese, pod těmi třemi velkými duby, tam stojí její dům, hlouběji je lesní houšť, to se už vyznáš,“ řekla Červená karkulka. Vlk si pomyslel: „To mladé, buclaté děvčisko bude tučný kousek, ten bude lépe chutnati, nežli ta stará; musíš pak to chytře zavést, abys obě chytil.“ Chvilí šel s Karkulkou, potom řekl: „Karkulko, podívej se jen, jak krásně kvetou všude květiny, proč si jich nevšímáš? Mně se zdá, že ani neslyšíš, jak líbezně ptáčkové zpívají? Jdeš tak pro sebe, jako bys šla do školy, a přece je tu tak vesele v háji.“

Karkulka pozvedla oči, a když viděla, jak se lesknou sluneční paprsky nad vršky stromovými a vše kolem ní kvete a voní, myslila si: „Když babičce ještě vonnou kytici sebou přinesu, ta ji také rozveselí; vždyť je ještě dost brzo, jistě k ní dojdu v čas,“ a na to skočila do podhájí a trhala květiny. A když utrhla jednu, zdálo se jí, že ta dál rostoucí je ještě hezčí, a tak běžela tam a běžela vždy dál a dál do lesa. Vlk pak šel rovnou cestou k babičce a za-klepal na dvéře. „Kdo tam je?“ – „Karkulka, která ti nese koláč a víno, otevři!“ – „Tluč na závoru,“ zvolala babička; „jsem tak slabá, že nemohu vstáti.“ Vlk odstrčil závoru, vstoupil dovnitř

a šel, ani slova nemluvě, k posteli babiččině a sežral ji. Pak vzal si její šaty, oblékl se, dal si čepec na hlavu, lehl si do její postele a zatahl záclony.

Zatím Karkulka běhala po květinách, a když jich měla tolik, že už nemohla více unést, přišla jí zase babička na mysl, a teď šla rovnou cestou k ní. Bylo jí podivno, že byly dvěře až do kořán otevřené, a když vstoupila do pokoje, bylo jí nějak teskno a vše zdálo se jí nějak bídné a pomyslila si: „Oh, ty můj Bože, jak je mi dnes tak teskno a jindy jsem přece tak ráda u babičky!“ A pozdravila: „Dobré jitro!“ ale nedostala žádnou odpověď. Na to šla k posteli, roztáhla záclony. Tam ležela babička a měla čepec do tváře posunutý a vypadala tak divně. „Babičko, co máš tak dlouhé uši?“ – „Abych tě lépe slyšela!“ – „O babičko, co máš tak veliké oči?“ – „Abych tě lépe viděla!“ – „O babičko, co máš tak veliké ruce?“ – „Abych tě lépe chytiti mohla.“ – „Ale babičko, co máš tak strašně veliká ústa?“ – „Abych tě lépe sežrat mohla!“ V tom vyskočil vlk najednou z postele na ubohou Karkulku a sežral ji.

Když vlk svou žravost upokojil, lehl si do postele, usnul a začal nadmíru chrápati. Šel pak tam právě myslivec mimo a myslel si: „Jak by mohla stará ženská tak chrápati? Musím se podívat, co to je.“ –

Vstoupil do pokoje a pohlédl do postele, tam ležel vlk. „Našel jsem tě konečně, starý lupiči!“ řekl. „Již dávno tě hledám.“ Již chtěl pušku přiložit, ale pomyslil si, jestli vlk babičku nesežral, že by ji bylo možno ještě zachránit. Proto nestřelil, ale vzal nůžky a spícímu vlku počal párat břicho. Když několikrát stříhnul, vidí Červenou karkulku, a ještě několikrát stříhl, až vyskočila Červená karkulka a volala: „O jak bylo mi úzko a jaká tma byla ve vlkově břichu!“ A potom přišla také stará babička ještě živá ven, ale ledva mohla dýchat. Karkulka teď běžela pro veliké kameny, těmi naplnili vlkovi břicho, a když se vzbudil, chtěl rychle vyskočit a uprchnouti, ale kameny byly tak těžké, že padl na zem a do smrti se zabil. Z toho měli všichni tři radost, myslivec vzal si vlčí kůži, babička snědla koláč a vypila víno, které jí Karkulka přinesla, a tím se zas posilnila. Karkulka pak si myslila: „Jak živa se už neuchýlím z cesty do lesa, jak to maminka kázala!“

Zdroj:

ERBEN, Karel Jaromír. *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*. Svazek I. Praha: Otto, 1905. s. 51–54.

Příloha č. 3

Červená Karkulka v podání naší babičky

Byla jednou jedna maminka a ta měla malou holčičku, která nejrady nosila oblečenou červenou sukničku a červenou čepičku – říkali jí proto Červená Karkulka. Jednou si Karkulka hrála na zahradě, když na ni zavolala maminka, která doma vařila: „Červená Karkulko, pojď, zaneš babičce bábovku, právě jsem ji upekla. Babička má dnes svátek a bude ráda, když jí přijdeš popřát.“ Karkulka se zaradovala, vzala košíček s bábovkou a vydala se za babičkou, která bydlela v chaloupce za lesem.

V lese Karkulka pozorovala ptáky a veverky, zahlédla i zajíce. Najednou se zarazila. Před ní na cestě seděl vlk. Karkulka se polekala, nevěděla, co má dělat. V tom si ale všimla, že vlk se na ni nedívá, ale že pláče. „Proč pláčeš, vlku?“ zeptala se ho. Vlček se na ni smutně podíval a řekl: „Jak nemám plakat, když mám velikánský hlad.“ „A proč se vlku nenajíš, vždyť si můžeš ulovit nějaké zvíře?“ ptala se ho Karkulka. A vlček jí odpověděl: „Já nemůžu, já nemám zuby a už tři dny jsem nic nejedl.“ Karkulce bylo vlka líto a řekla mu: „Pojď se mnou k naší babičce, ta si bude vědět rady.“ Vlček se zaradoval a šel s Karkulkou.

Zanedlouho přišli k chaloupce, kde bydlela babička – ta byla právě na zahrádce a krmila slepice; jak uviděla Karkulku s vlkem, polekala se a volala: „Kdo to s tebou jde, Karkulko?“ „I neboj se, babičko, to je vlček a on nemá zuby. Už tři dny nejedl a má veliký hlad.“ Babička se s Karkulkou přivítala a pozvala dál i vlka. Karkulka babičce popřála k svátku a dala jí bábovku od maminky. Potom babička dala vlčkovi do misky chleba a nalila trochu kávy – rozmočený chleba vlček nemusel kousat a tak se konečně najedl. Byl moc rád. Babička s Karkulkou okusily bábovku od maminky a kousíček dostal i vlček; všem moc chutnala. Babička povídá vlčkovi: „Víš co? Zůstaň u mě v chaloupce. Budeme bydlet spolu.“ Vlček měl velikánskou radost, že neumře hlady, a u babičky zůstal – hlídal jí slepice, aby se nezaběhly, a chaloupku před zloději (ti totiž nevěděli, že nemá zuby a báli se ho). Karkulka se vrátila domů a vyprávěla všechno mamince, která byla ráda, že babička už není v chaloupce sama. A tak všechno dobře dopadlo.